

Підтримку надає:

Федеральне міністерство
продовольства і
сільського господарства

на підставі рішення
Німецького Бундестагу

Німецько-український
агрополітичний діалог

При Інституті економічних досліджень та політичних консультацій

Звіт з аграрної політики

APD/APB/05/2016

Розвиток кооперації в Україні та Німеччині – аграрно-політичні пропозиції для України

Роман Корінець
Др. Марсель Гердс

Київ, листопад 2016

Про проект «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)»

Проект «Німецько-український агрополітичний діалог (АПД)» реалізується за підтримки Федерального Міністерства продовольства та сільського господарства (BMEL) з 2006р. і наразі до 2018р. та за його замовленням реалізується через виконавця ТОВ ГФА Консалтинг Груп, а також робоче співтовариство, яке складається з ТОВ ІАК Аграр консалтинг, Лейбніц-Інституту аграрного розвитку в країнах з перехідною економікою та ТОВ АФЦ Консультантс Інтернешнл. Реципієнтом проекту виступає Інститут економічних досліджень та політичних консультацій в Києві. При реалізації важливих заходів для розвитку ринку землі, використання державних земельних площ та приватизації АПД працює у кооперації з ТОВ з управління та реалізації земель (BVVG). Бенефіціаром проекту виступає Міністерство аграрної політики та продовольства України.

Проект має підтримувати Україну в питаннях розвитку сталого сільського господарства, ефективної переробної промисловості та підвищення міжнародної конкурентоспроможності відповідно до принципів ринкової та регуляторної політик та з урахуванням потенціалу розвитку, який виникає в рамках Угоди про Асоціацію між ЄС та Україною. З цією метою Проект має надавати інформацію про німецький, зокрема, східнонімецький, а також міжнародний, європейський досвід з розробки рамкових аграрно-політичних умов, а також з організації відповідних аграрно-політичних установ.

www.apd-ukraine.de

Автори

Роман Корінець

Rkorinets@ukr.net

Др. Марсель Гердс

mail@marcel-gerds.de

ЗМІСТ

Історія, стан, проблеми та перспективи розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні (Роман Корінець)

1.	З історії кооперативного руху в Україні	4
1.1	Кооперація в Східній і Центральній Україні	4
1.2	Кооперація в Західній Україні	5
1.3	Кроки по відродженню кооперації в СРСР	6
2.	Правове регулювання сільськогосподарської кооперації в Україні.....	7
2.1.	Загальна характеристика законодавства про сільськогосподарську кооперацію	7
2.2.	Закон України «Про кооперацію» та сільськогосподарська кооперація	8
2.3.	Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію»	10
2.4.	Податковий кодекс України та сільськогосподарські кооперативи	13
2.5.	Інші правові акти, що регулюють діяльність сільськогосподарських кооперативів .	14
3.	Стан, оцінка ефективності, проблеми розвитку сільськогосподарських кооперативів ...	15
4.	Рекомендації щодо створення сприятливих рамкових умов для розвитку сільськогосподарської кооперації.....	26

Розвиток кооперації в Німеччині - аграрно-політичні пропозиції для України (др. Марсель Гердс)

1	Історичний розвиток кооперації в Німеччині	29
2	Актуальний стан розвитку кооперативів.....	33
2.1	Банки	33
2.2	Земельні товарні кооперативи та кооперативи по наданню послуг.	35
2.3	Виробничі кооперативи.....	38
2.4	Промислові кооперативи по виробництву товарів та наданню послуг.	41
2.5	Споживчі кооперативи	43
2.6	Житлові кооперативи.....	44
3	Політичні рамкові умови та стратегічні визначення цілей	46
4	Значення громадянського самоврядування	51

ІСТОРИЯ, СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

1. З ІСТОРИЇ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В УКРАЇНІ

1.1 Кооперація в Східній і Центральній Україні¹

Початок організованої кооперації на території східної та центральної України пов'язують зі створенням першого споживчого союзу в 1866 р в Харкові і першого ссудо-ощадного товариства в 1869 р в Гадячі (Полтавська область, які поширювали свій вплив на селян).

У 1895 році був прийнятий в Російській імперії закон "Про установи дрібного кредиту", на підставі якого в цьому ж році в с. Іванківцях (Полтавська область) було засноване перше кредитне товариство. Такі товариства засновувалися з капіталом, позиченим у державного банку. І ощадно-позикові, і кредитні товариства Російської імперії взяли на себе частково функції сільськогосподарських кооперативів, займаючись збутом продукції і постачання товарів для селян.

Сільськогосподарські ж кооперативи цього періоду (супруга, орендні союзи, землеробські артілі і т.п.) мають виробничий характер. Перша землеробська артіль створена 1894 в селі Федвар (нині с. Підлісне Кіровоградської області).

Напередодні Лютневої революції 1917 року нараховувалось понад 10 тисяч різних кооперативних товариств, які об'єднували близько 3 млн. селян. Після цієї революції одним з перших правових актів Тимчасового уряду Росії було Положення про кооперативні товариства та їхні спілки.

Велику роль у розвитку сільськогосподарської кооперації зіграв Центральний український кооперативний союз ("Централ"). Основою його стало "Київське центральне сільськогосподарське товариство" (засноване в 1915 році), яке отримало статус Всеукраїнського союзу сільськогосподарської кооперації. 23 липня 1919 року Зборами уповноважених був затверджений новий статут "Централа", який з того часу став Союзом спілок сільськогосподарських товариств.

З втратою української державності втратила незалежність і українська кооперативна система. Після прийняття Декрету Рада Народних Комісарів (РНК) Росії від 27 січня 1920 року "Про об'єднання всіх видів кооперативних організацій" та аналогічного Декрету РНК України від 10 серпня 1920 року припинено діяльність незалежних кооперативів, а їхнє майно конфісковано і передано контрольованій державою Всеукраїнській спілці споживчих кооперативних організацій ВУКООПСПІЛКА.

У березні 1921 р більшовики проголосили Нову Економічну Політику (НЕП), що змінила політику «воєнного комунізму». НЕП стимулювала розвиток сільськогосподарської кооперації. 16 серпня 1921 Всеросійський ЦВК і Раднарком видали Декрет "Про сільськогосподарську кооперацію". Селянам дозволялося створювати кооперативні товариства для спільного господарювання, для організації роботи, переробки і збуту продукції. Декрет Всеукраїнського ЦВК і РНК від 18 жовтня 1921 року продублював російський декрет. Почалося відродження кооперативних товариств і їх спілок.

¹ Див.: <http://www.fao.org/3/a-ar593r.pdf>, <http://www.twirpx.com/file/1084672/>

У 1922 році була запропонована триступенева система радянської кооперації: а) комуна; б) артіль; в) суспільство спільного обробітку землі. Серед колективних господарств (колгоспів) спочатку найбільш популярними були товариства спільного обробітку землі, де лише частково усупільнюється земля і продовжувало зберігатися саме селянське господарство. Однак за зразок більшовицька влада обрала іншу форму - артіль, в якій був, як правило, більш високий рівень усупільнення засобів виробництва. Саме артілі зробили поступово основним, а потім і єдиним видом колективних господарств. Слова "колгосп" і "артіль" стали вживатися як синоніми.

Протягом 1921-1922 років було створено Всеукраїнську спілку сільськогосподарської кооперації, яка керувала діяльністю первинних ланок - кооперативних товариств і їх спілок. З 17 березня 1922 року організація отримала офіційну назву - Всеукраїнський союз сільськогосподарсько-кредитної, промислово-кустарної і промислово-кредитної кооперації "Сільський господар".

На кінець 1925 року в Україні існувало 5 всеукраїнських центрів сільськогосподарської кооперації: Коопптах (Всеукраїнське товариство збуту і експорту продуктів птахівництва), Добробут (Всеукраїнське пайове товариство - переробка та збут продукції скотарства, виробництво м'ясних і молочних продуктів), Укрсільцукор (кооперація цукроварень), Плодоспілка (Всеукраїнський союз садівничих, городніх, виноградарських і насінницьких кооперативів), Буряко-спілка (об'єднувала суспільства селян, які вирощували цукрові буряки).

Незважаючи на значні успіхи сільськогосподарської кооперації, яка в 1928 році об'єднувала 22116 сільськогосподарських товариств і 3 млн. їх членів, з 1927 року почалося обмеження її діяльності, поступове її згортання і поступова заміна добровільного кооперування примусовою колективізацією сільського господарства. В лютому 1928 року уряд УРСР підготував проект положення про те, що якщо кооператив буде ухилятися від статуту або не відповідатиме інтересам держави, то він ліквідується.

Фактично рішення про здійснення колективізації сільського господарства було прийнято XV з'їздом ВКП (б) в 1927 році. 16 березня 1927 ЦВК і РНК СРСР було прийнято постанову "Про колективні господарства". З 1928 року колгоспам надавалося переважне право на отримання землі і право здійснення землеустрою за державні кошти. У 1928 році українськими більшовиками був проголошений курс на масову колективізацію. 28 травня 1929 року постановою V з'їзду Рад СРСР "Про шляхи піднесення сільського господарства і кооперативне будівництво на селі" передбачалося протягом п'яти років колективізувати і кооперувати 85% селянських дворів, переростання "кооперативно-виробничих об'єднань в великі колективні господарства". Згідно з Постановою Центрального комітету ВКП (б) "Про організаційну побудову сільськогосподарської кооперації" від 27 червня 1929 року вся система сільськогосподарської кооперації підлягала реорганізації відповідно до курсу на колективізацію.

1.2 Кооперація в Західній Україні²

Тут поштовхом для розвитку кооперації став закон австро-угорської імперії 1873 року "Про кооперативні союзи". За зразком спілок створюваних Ф. Райффайзенем, в 1896 році в с. Ляхівцях (Івано-Франківська область) було створено сільське кредитне товариство.

² Див.: <http://www.fao.org/3/a-ar593r.pdf>.

Засноване в 1883 році споживче товариство "Народня торгівля" виконувало функції збуту сільськогосподарської продукції, постачання селянам необхідних для ведення сільського господарства товарів.

Першим сільськогосподарським постачальницько-збутовим кооперативом вважають створений в 1899 році в Перемишлі "Союз для господарства і торгівлі".

У 1899 в містечку Олесько (тепер Львівська область) створюється товариство «Сільський господар», яке згодом поширило свою діяльність на всю Галичину і яке переросло в «Крайове Господарське Товариство Сільський Господар у Львові».

У 1904 році в с. Завадів (тепер Львівська область) був створений перший молочарський союз.

Перша світова війна негативно відобразилася на кооперації в цій частині українських земель. Після неї часто йшлося про відновлення роботи перш створених організацій або створенні нових. Мало місце і переслідування українських кооператорів з боку польського уряду, оскільки кооперативні організації сприймалися як осередки національно-визвольного руху.

Сільськогосподарська кооперація отримала новий поштовх для розвитку з прийняттям в 1920 році польським урядом закону "Про кооперативи".

У березні 1922 року свою діяльність відновлює Маслосоюз, при активній підтримці якого вдалося відновити майже 30 молочарських спілок.

Ініціатором відродження українських кооперативних організацій став Крайовий комітет організації кооперативів, створений 4 січня 1921 року. У 1922 році його функції прийняв Крайовий союз ревізійний (КСР), який став головною організаційною і контролюючою установою кооперації. У другій половині 20-х років КСР був реорганізований в Ревізійний союз українських кооперативів (РСУК).

У 1924-1926 роках була проведена реорганізація українських крайових спілок і на їх базі створено: Центросоюз - центральний союз повітових союзів - головна кооперативна установа закупівельно-збутової кооперації; Маслосоюз - крайовий союз молочарських кооперативів; Народна торгівля - центральна установа міських споживчих кооперативів; Центробанк - крайовий союз кредитної кооперації.

Після приєднання Західної України до Української РСР в 1939 р кооперативи були ліквідовані в адміністративному порядку, а їхнє майно перейшло до держави.

1.3 Кроки по відродженню кооперації в СРСР

В Радянській Україні одержавлені колгоспи і споживчі товариства, що діяли під вивіскою ВУО-ОПСПІЛКА (нинішня назва УКООПСПІЛКА) були «відгомонами» сільськогосподарської кооперації, яка колись процвітала на українських землях.³

Ухвалення в 1988 році Верховною Радою СРСР Закону "Про кооперацію в СРСР"⁴ створило правові основи відродження кооперації.

Було дозволено поряд з колгоспами створювати інші види кооперативів в сільському господарстві.

Поняття ж сільськогосподарська кооперація вперше в українському законодавстві з'явилося в Законі України "Про сільськогосподарську кооперацію" від 17 липня 1997 року.

³ Див.: <http://www.fao.org/3/a-ar593r.pdf>.

⁴ Див.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v8998400-88>.

2. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ В УКРАЇНІ

2.1. Загальна характеристика законодавства про сільськогосподарську кооперацію

Діяльність сільськогосподарських кооперативів базується на нормах Конституції, Цивільного, Господарського, Податкового та Земельного кодексів України, Законів України «Про кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію», інших правових актів.

Правовою основою функціонування сільськогосподарських кооперативів в Україні Закону «Про сільськогосподарську кооперацію» та «Про кооперацію». Оскільки кооператив є юридичною особою, що здійснює господарську діяльність, вступає в цивільні відносини, є платником податків, використовує майно, в т.ч. землю, найману працю, веде різні види обліку, є суб'єктом міжнародної діяльності, коло правових актів, що регулює діяльність таких кооперативів є надзвичайно великим.

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» регулює діяльність тільки одного виду кооперативів - сільськогосподарських.

Закон України «Про кооперацію» є «рамковим» і регулює діяльність всіх типів кооперативних організацій.

На виконання зазначених законів були прийняті постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, накази, розпорядження, рекомендації, норми і правила та акти центральних і місцевих органів влади, кооперативів.⁵

Можна виділити три основні групи нормативно-правових актів, що регламентують кооперативні відносини в сільському господарстві:

- 1) загальне законодавство, дія якого поширюється на всіх суб'єктів господарювання (цивільне, господарське, податкове і т.п.);
- 2) галузеве законодавство (земельне, аграрне ін.);
- 3) спеціальне законодавство (кооперативне, зокрема аграрно-кооперативне).

Конституція України не містить конкретних норм, які б прямо стосувалися сільськогосподарських кооперативів, однак тут закріплено ряд норм, які впливають на кооперативні відносини в сільському господарстві: право власності на землю; право кожного володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, право на здійснення підприємницької діяльності.

Цивільне законодавство повинне визначати правосуб'єктність сільськогосподарського кооперативу як юридичної особи. Договірні відносини сільськогосподарських кооперативів з іншими суб'єктами господарювання регулюються Цивільним та Господарським кодексами України. Обидва кодекси містять норми, що регулюють діяльність виробничих кооперативів.

Господарський кодекс містить загальну універсальну норму, яка дозволяє здійснювати підприємницьку діяльність в будь-яких організаційних формах на вибір підприємця. Крім того, згідно з ч. 2 ст. 45 ЦКУ, порядок створення, державної реєстрації, діяльності, реорганізації та ліквідації суб'єктів підприємництва окремих організаційних форм визначається цим Кодексом

⁵ Див.: http://www.dorada.org.ua/images/Analytics/Library_for_cooperators/NAAASU-commentary-to-the-law-of-agri-cooperation.pdf

та іншими законами. Господарський кодекс України також відсилає до актів спеціального законодавства.

Сферою регулювання Податкового кодексу України є група суспільних відносин, які визначають надходження коштів від сільськогосподарських кооперативів як платників податків до бюджетів у формі податків і зборів, зокрема, закріплення переліку податків і зборів; порядок адміністрування податків та зборів; закріплення правового статусу кооперативів як платників податків і зборів; компетенцію контролюючих органів і повноваження їх посадових осіб; регулювання відповідальності за порушення податкового законодавства.

Особливе значення для сільськогосподарської кооперації має галузеве законодавство, перш за все, земельне та аграрне. Сільськогосподарські кооперативи, особливо виробничі, не можуть розпочати свою діяльність без земельних ділянок, тому важливе значення в цьому плані має Земельний кодекс України.

Систему спеціального законодавства, пов'язаного з сільськогосподарською кооперацією, складають три закони - «Про кооперацію», «Про споживчу кооперацію» та «Про сільськогосподарську кооперацію».

Значний вплив на розвиток сільськогосподарської кооперації справили укази Президента України з питань реформування аграрного сектора економіки. Вони створили стартові умови подальшої зміни земельних відносин на селі і, на підставі цього, почала формуватися нова структура сільського господарства на базі нових організаційно-правових форм здійснення господарської діяльності.

Існують різні місцеві програми з розвитку кооперації та заходи на підтримку кооперативів, які закріплені у відповідних правових актах, але немає загальнодержавної програми.⁶

На сьогоднішній день залишається чинним у частині, що не суперечить законодавству України, Закон СРСР «Про кооперацію в СРСР» від 26 травня 1988, практично не застосовується у зв'язку з прийняттям Закону України "Про кооперацію".

Законодавство, прийняття самими кооперативними організаціями власних регулюючих (статут, правила, порядки, договору) їх діяльність актів.

Поняття «кооперативне законодавство» охоплює закони України, міжнародні договори України, Законодавство СРСР, постанови Верховної Ради України; укази Президента України; акти органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також локальні акти самих кооперативів (статут, правила внутрішньогосподарської діяльності, правила трудового розпорядку і т.д.).

2.2. Закон України «Про кооперацію»⁷ та сільськогосподарська кооперація

Закон України «Про кооперацію» визначає правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування кооперації в Україні. Він носить рамковий характер: визначає тільки основи функціонування всієї системи кооперації, в тому числі сільськогосподарської.

Закон містить ключові терміни, які використовуються в іншому кооперативному законодавстві: пай, внески, фонди і т. д. А також, визначення суб'єктів кооперації:

⁶ Див.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/557-2009-%D0%BF>.

⁷ Див.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1087-15>

кооперація - система кооперативних організацій, створених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб своїх членів;

кооперативна організація - кооператив або кооперативне об'єднання;

кооператив - юридична особа, утворена фізичними та / або юридичними особами, які добровільно об'єдналися на основі членства для ведення спільної господарської та іншої діяльності з метою задоволення своїх економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування;

виробничий кооператив - кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб для спільної виробничої або іншої господарської діяльності на основі їхньої обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку;

обслуговуючий кооператив - кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та / або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їхньої господарської діяльності. Обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу;

споживчий кооператив (споживче товариство) - кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та / або юридичних осіб для організації торговельного обслуговування, заготівель сільськогосподарської продукції, сировини, виробництва продукції та надання інших послуг з метою задоволення споживчих потреб його членів.

Законом встановлюється, що відповідно до завдань і характеру діяльності кооперативи поділяються на такі типи: виробничі, обслуговуючі та споживчі. За напрямками діяльності кооперативи можуть бути сільськогосподарськими, житлово-будівельними, садово-городніми, гаражними, торгівельно-закупівельними, транспортними, освітніми, туристичними, медичними тощо

(Стаття 6).

Закон України «Про кооперацію» визначає особливий статус сільськогосподарських кооперативів:

- стаття 5 цього Закону передбачає, що особливості функціонування сільськогосподарської кооперації визначаються Законом України "Про сільськогосподарську кооперацію";
- З огляду на особливість функціонування сільськогосподарської кооперації, норма цього Закону про кооперативні виплати не поширюється на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи (стаття 26).

Тільки в цьому законі міститься ряд норм, що стосуються всіх кооперативів, в тому числі сільськогосподарських:

- Основні завдання та основні принципи кооперації.
- Інформацію про створення кооперативу.
- Вимоги до статуту кооперативу.
- Вимоги щодо членства в кооперативі.
- Основні права і обов'язки члена кооперативу.
- Визначення органів управління кооперативу та їхні основні повноваження.
- Регулювання майнових, фінансових, цінових, тарифних, земельних, трудових відносин в кооперативі.

- Порядок реорганізації та ліквідації кооперативу.
- Регулювання діяльності кооперативних об'єднань.
- Відносини між кооперативом і державою, міжнародними та іншими організаціями.

2.3. Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію»⁸

Цей Закон визначає правові, організаційні, економічні та фінансові особливості створення та діяльності виключно сільськогосподарських кооперативів.

Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» конкретизує і уточнює визначення, яких немає в Законі України «Про кооперацію» (участь у господарській діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, правила внутрішньогосподарської діяльності кооперативу) або тлумачення таких іншим (кооперативні виплати).

Згідно з цим Законом, сільськогосподарська кооперація - це система сільськогосподарських кооперативів, їхніх об'єднань, утворених з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб членів кооперативів.

Сільськогосподарський кооператив є юридичною особою, створеною фізичними та / або юридичними особами, які є виробниками сільськогосподарської продукції, які добровільно об'єдналися на основі членства для здійснення спільної господарської та іншої діяльності, пов'язаної з виробництвом, переробкою, зберіганням, збутом, продажем продукції рослинництва, тваринництва, лісівництва або рибництва, постачанням засобів виробництва і матеріально-технічних ресурсів членам цього кооперативу, наданням їм послуг з метою задоволення економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування.

Особливістю сільськогосподарського кооперативу є його створення виробниками сільськогосподарської продукції. Термін "виробники сільськогосподарської продукції" використовується в значенні, встановленому Законом України "Про сільськогосподарський перепис"⁹. Це означає, що створювати сільськогосподарський кооператив можуть тільки виробники сільськогосподарської продукції - юридичні особи всіх організаційно-правових форм господарювання та їх відокремлені підрозділи, фізичні особи (фізичні особи-підприємці, домогосподарства), які займаються сільськогосподарською діяльністю, передбаченою класифікацією видів економічної діяльності, мають в володінні, користуванні або розпорядженні землі сільськогосподарського призначення чи сільськогосподарських тварин.

Сільськогосподарські кооперативи поділяються на виробничі, обслуговуючі:

сільськогосподарський виробничий кооператив - сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних осіб, які є виробниками сільськогосподарської продукції, для здійснення спільної

виробничої або іншої господарської діяльності на основі їхньої обов'язкової трудової участі з метою одержання прибутку;

сільськогосподарський обслуговуючий кооператив - сільськогосподарський кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та / або юридичних осіб - виробників сільськогосподарської продукції для організації обслуговування, спрямованого на зменшення

⁸ Див.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80>.

⁹ Див.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/575-17>.

витрат та / або збільшення доходів членів цього кооперативу при здійсненні ними сільськогосподарської діяльності та на захист їхніх економічних інтересів.

Закон містить поняття «примірні статuti сільськогосподарських кооперативів», яке не застосовується для інших видів кооперативів.

Примірні статuti сільськогосподарських кооперативів розробляються Міністерством аграрної політики та продовольства України. Примірний статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу затверджений наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України №315 від 21 травня 2013 року «Про затвердження Примірного статуту сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу»¹⁰. Примірний статут сільськогосподарського виробничого кооперативу затверджений Наказом Міністерства аграрної політики та продовольства України №1 від 8 січня 2014. «Про затвердження Примірного статуту сільськогосподарського виробничого кооперативу»¹¹. На підставі примірного статуту кожен кооператив формує власний статут.

Закон встановлює особливі вимоги до сільськогосподарських виробничих кооперативів:

- Членами сільськогосподарського виробничого кооперативу можуть бути тільки фізичні особи.
- Членство в сільськогосподарському виробничому кооперативі передбачає обов'язкову трудову участь його членів у виробничій діяльності кооперативу.
- Сільськогосподарські виробничі кооперативи здійснюють господарську діяльність, основною метою якої є отримання прибутку, в той час, як сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи визнаються неприбутковими організаціями.

Залежно від виду діяльності, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи поділяються на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі та інші.

До переробних сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів відносяться кооперативи, які здійснюють переробку сільськогосподарської сировини, товарів членів таких кооперативів (виробництво хлібобулочних, макаронних виробів, овочевих, плодово-ягідних, м'ясних, молочних, рибних продуктів, виробів і напівфабрикатів з льону, луб'яних культур, лісо- і пило-матеріалів і т.д.).

Заготівельно-збутові сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють, зокрема, заготівлю, зберігання, передпродажну обробку і продаж продукції, виробленої членами таких кооперативів, надають їм маркетингові послуги.

Постачальницькі сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи утворюються з метою закупівлі та постачання членам таких кооперативів засобів виробництва, матеріально-технічних ресурсів, необхідних для виробництва сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки, виготовлення сировини, матеріалів і постачання їх членам кооперативу.

У разі об'єднання декількох видів діяльності утворюються багатофункціональні кооперативи. Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи надають своїм членам і інші послуги, зокрема технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні, ветеринарного обслуговування тварин і племінної роботи, бухгалтерського обліку та аудиту, науково-консультаційного обслуговування.

¹⁰ Див.: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=6920>

¹¹ Див.: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=11261>

Варто звернути увагу на те, що вказаний поділ кооперативів не має ніякого практичного значення. Більшість кооперативів реєструється як багатофункціональні.

Законом визначено особливості господарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу (стаття 9), зокрема:

- Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи здійснюють обслуговування тільки своїх членів - виробників сільськогосподарської продукції, не маючи на меті одержання прибутку, і є неприбутковими організаціями. Ця норма дуже суперечлива: вона погіршує становище сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в порівнянні з іншими обслуговуючими кооперативами.
- Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не є власниками сільськогосподарської продукції, виробленої, вирощеної, відгодованої, виловленої або зібраної (заготовленої) його членами - виробниками сільськогосподарської продукції. Власниками сільськогосподарської продукції, що заготовлюється, переробляється, що поставляється, збувається (продається) таким кооперативом, є його члени.
- Надходження, отримані сільськогосподарським обслуговуючим кооперативом від збуту (продажу) сільськогосподарської продукції за дорученням членів цього кооперативу, не є його доходами.

Законом введено нове поняття «фінансовий результат господарської діяльності», яке не використовується для інших видів кооперативів: фінансовим результатом господарської діяльності (чистим доходом) кооперативу різниця між доходами кооперативу від господарської діяльності і витратами на її виробництво.

Закон містить поняття «правила внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу» - нормативний документ кооперативу, встановлює механізм та способи реалізації положень статуту кооперативу з урахуванням особливостей його господарської діяльності. А також вимоги до цього документа. Правила внутрішньогосподарської діяльності кооперативу як нормативний документ є похідним від статуту кооперативу: деталізує його положення з урахуванням специфіки діяльності кооперативу. Як і статут сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу, правила внутрішньогосподарської діяльності обов'язкові для виконання всіма членами кооперативу, однак їхньою характерною особливістю є мобільність: Правила внутрішньогосподарської діяльності приймаються загальними зборами членів кооперативу, однак не потребують державної реєстрації на відміну від статуту кооперативу. Примірні правила внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу затверджені наказом Мінагрополітики від 30 жовтня 2013 № 643 «Про затвердження Примірних правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу».¹²

За рішенням загальних зборів сільськогосподарський обслуговуючий кооператив може бути реорганізовано лише в інший сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, а кооперативне об'єднання - в інше кооперативне об'єднання. Цими обмеженнями формуються бар'єри для несумлінної поведінки - нецільового використання бюджетної підтримки для створення приватного бізнесу через псевдо-кооперативи.

¹² Див.: <http://minagro.gov.ua/ministry?nid=10089>.

2.4. Податковий кодекс України¹³ та сільськогосподарські кооперативи

Податковий кодекс України регулює відносини, що виникають у сфері справляння податків і зборів, зокрема, визначає вичерпний перелік податків і зборів, що збираються в Україні, та порядок їхнього адміністрування, платників податків та зборів, їхні права та обов'язки, компетенцію контролюючих органів, повноваження і обов'язки їхніх посадових осіб під час здійснення податкового контролю, а також відповідальність за порушення податкового законодавства, в тому числі сільськогосподарськими кооперативами.

Більшість проблем податкового законодавства була пов'язана з сільськогосподарськими обслуговуючими кооперативами, зокрема відносно з базою оподаткування, набуттям статусу неприбуткової організації, сплатою ПДВ в статусі сільськогосподарського товаровиробника.

Наприклад, дія спеціального режиму оподаткування не могла бути поширена на сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, оскільки вони не мають статусу сільськогосподарських товаровиробників в розумінні Податкового кодексу. У Верховній Раді України зареєстрований проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України (щодо оподаткування податком на додану вартість продукції, що виробляється фізичними особами - виробниками сільськогосподарської продукції та особистими селянськими господарствами і реалізується через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи)» № 2052 від 06.02. 2014¹⁴, який спрямований на вирішення цієї проблеми.

Хоча Закон України «Про сільськогосподарську кооперацію» відносить сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи до неприбуткових організацій, проте нинішні норми Податкового кодексу входять в протиріччя як з цим Законом, а також містять внутрішні колізії. Пунктом 133.4.6. ПКУ передбачено віднесення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, кооперативних об'єднань сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів до неприбуткових організацій. А пунктом 133.4.1 неприбутковим підприємством, установою та організацією є підприємство, установа та організація, одночасно відповідає таким вимогам ... установчі документи якої містять заборону розподілу отриманих доходів (прибутку) чи їх частини серед засновників (учасників), членів такої організації, працівників (крім оплати їх праці, нарахування єдиного соціального внеску), членів органів управління та інших пов'язаних з ними осіб. Згідно кооперативного законодавства,

сільськогосподарський обслуговуючий кооператив має право на розподіл отриманого фінансового результату господарської діяльності (чистого доходу) через кооперативні виплати, виплати на паї. Виняток цієї норми з кооперативного законодавства суперечить сутності кооперації. А існування зазначеної норми в Податковому кодексі не дає можливості сільськогосподарському обслуговуючому кооперативу отримати статус неприбуткової організації, що робить його діяльність без такого статусу часто непривабливою для членів кооперативу.

¹³ Див.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.

¹⁴ http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53908.

2.5. Інші правові акти, що регулюють діяльність сільськогосподарських кооперативів

Цивільний кодекс України¹⁵ містить поняття виробничого кооперативу (стаття 163): виробничим кооперативом є добровільне об'єднання громадян на основі членства для спільної виробничої або іншої господарської діяльності, заснованої

на їх особистій трудовій участі та об'єднанні його членами майнових пайових внесків. Статутом кооперативу та законом може бути передбачено участь у діяльності виробничого кооперативу на засадах членства також інших осіб. Цим Кодексом віднесені всі виробничі кооперативи в підприємницьких (господарських) товариствах, які здійснюють підприємницьку діяльність з метою одержання прибутку та наступного його розподілу між учасниками (стаття 84).

Інші норми Цивільного кодексу України щодо регулювання діяльності виробничого кооперативу

- Установчі документи кооперативу (стаття 164).
- Майно виробничого кооперативу (стаття 165).
- Припинення членства у виробничому кооперативі і перехід паю (стаття 166).
- Відшкодування юридичною або фізичною особою шкоди, завданої їхнім працівником чи іншою особою (стаття 1172).

Господарський кодекс України відносить виробничі кооперативи до підприємств колективної власності і містить ряд норм, що регулюють діяльність підприємств колективної власності (статті 93-110), зокрема:

Господарська діяльність кооперативів: з метою здійснення господарської діяльності на засадах підприємництва громадяни можуть утворювати виробничі кооперативи (кооперативні підприємства).

Поняття виробничого кооперативу, майже ідентичне, але не повністю, з відповідним поняттям в Цивільному кодексі України: виробничим кооперативом визнається добровільне об'єднання громадян на основі членства з метою спільної виробничої або іншої господарської діяльності, заснованої на їхній особистій трудовій участі та об'єднанні майнових пайових внесків, участі в управлінні підприємством та розподілі доходу між членами кооперативу відповідно до їхньої участі в його діяльності.

У господарському кодексі міститься ряд інших норм, пов'язаних з виробничими кооперативами:

- Принципи діяльності виробничого кооперативу.
- Загальні умови створення виробничого кооперативу
- Членство у виробничому кооперативі
- Права і обов'язки членів виробничого кооперативу
- Майно виробничого кооперативу
- Управління виробничим кооперативом
- Загальні збори членів кооперативу

¹⁵ Див.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

- Правління виробничого кооперативу
- Виконавчий директор виробничого кооперативу
- Спостережна рада кооперативу
- Ревізійна комісія (ревізор) кооперативу
- Господарська діяльність виробничого кооперативу
- Майнова відповідальність виробничого кооперативу
- Припинення діяльності виробничого кооперативу
- Інші питання діяльності виробничого кооперативу

У статті 110 записано, що інші питання діяльності виробничого кооперативу регулюються цим Кодексом, іншими законами.

Закон України «Про фермерське господарство»¹⁶ передбачає можливість створення фермерськими господарствами обслуговуючих сільськогосподарських кооперативів як неприбуткових організацій (стаття 26), а також можливість отримання фермерськими господарствами допомоги за рахунок Державного бюджету України і місцевих бюджетів, в тому числі через Український державний фонд підтримки фермерських господарств, на поворотній основі строком до п'яти років на розвиток кредитної та обслуговуючої кооперації (стаття 11).

3. СТАН, ОЦІНКА ЕФЕКТИВНОСТІ, ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВІВ

Статистика свідчить про малу поширеність сільськогосподарської кооперації в кооперації. Станом на 1 червня 2016 року сільськогосподарські кооперативи складають 7,55% від загальної кількості кооперативів.

Таблиця 1. Сільськогосподарські кооперативи в загальній кількості кооперативів¹⁷ (На 1 червня 2016 року)

Види юридичних осіб	Кількість
<i>Всього юридичних осіб</i>	1146079
в тому числі:	
кооперативи	26097
із них:	
виробничий	2319
обслуговуючий	17750
споживчий	736
<i>сільськогосподарський виробничий</i>	<i>993</i>
<i>сільськогосподарський обслуговуючий</i>	<i>978</i>

¹⁶ Див.: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.

¹⁷ Див.: http://www.ukrstat.gov.ua/edrpoj/ukr/EDRPU_2016/ks_opfg/ks_opfg_0616.htm.

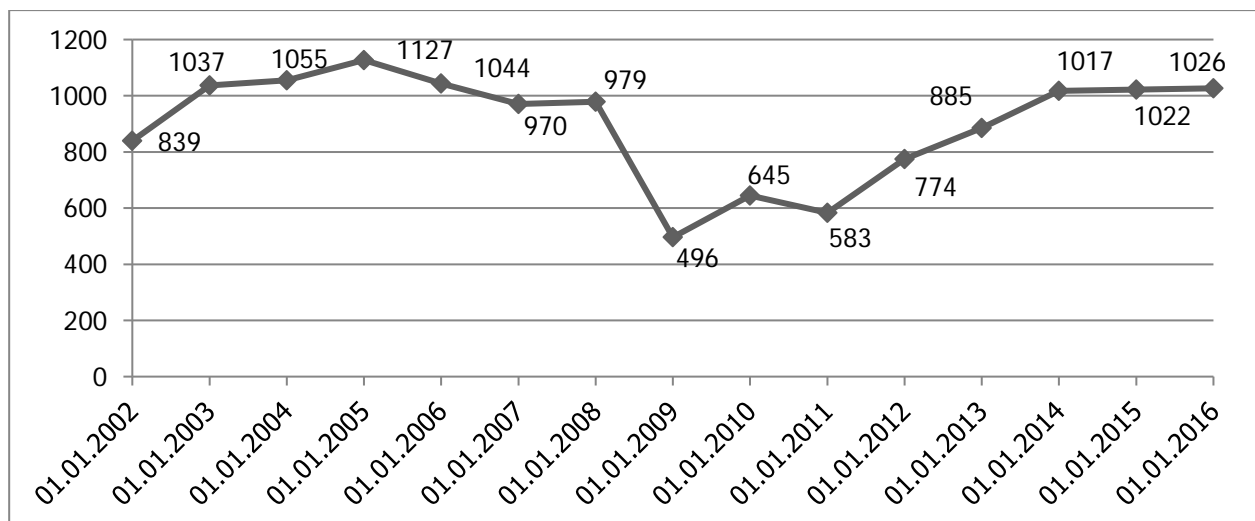
Економісти трактують виробничий кооператив як підприємство, де працівники наймають капітал, а не капітал використовує людські ресурси, як у звичайній приватній фірмі.¹⁸ Сільськогосподарські виробничі кооперативи в Україні відрізняються від класичної форми виробничого кооперативу. Вони з'явилися в процесі реформування колгоспів, приватизації. Часто формального реформування. Професор Віталій Зіновчук вважає, що сільськогосподарські виробничі кооперативи створені в результаті формальної реструктуризації дисфункціональних колективних сільськогосподарських підприємств.¹⁹

Більшість з таких кооперативів зараз - це приватні фірми з збереженою назвою «сільськогосподарський виробничий кооператив», де капітал використовує людські ресурси, а його формальні пайовики практично не беруть участь в управлінні. Деякі з них зберігають гарні позиції на ринку. Їх керівників за значний особистий внесок у державне будівництво, соціально-економічний, науково-технічний, культурно-освітній розвиток України, вагомі трудові здобутки та високий професіоналізм нагороджують державними нагородами.²⁰ Але, загалом, кількість цих кооперативів неухильно зменшується. Слабка ефективність і відсутність соціальної спрямованості існуючої в Україні моделі сільськогосподарського виробничого кооперативу веде до зменшення кількості кооперативів такого типу.²¹

Таблиця 2. Зміна кількості сільськогосподарських виробничих кооперативів по роках

2001	2005	2009	2010	2011	2012	2016
446	1020	1418	1401	1355	1307	993

З позиції розвитку підприємництва в сільській місцевості, соціальної спрямованості, більш цікавими є сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи.

Мал. 1. Динаміка розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів

¹⁸ Див.: http://coop.at.ua/index/virobnichyj_kooperativ/0-8.

¹⁹ Див.: <http://agroportal.ua/views/blogs/disfunktsii-i-novatsii-ukrainskoi-kooperatsii/>.

²⁰ Див.: <http://www.president.gov.ua/documents/3382016-20385>.

²¹ Див.: Пантелеймоненко А. О. Сільськогосподарські виробничі кооперативи: використання зарубіжного досвіду для удосконалення української моделі / А. О. Пантелеймоненко // Вісник Харківського національного аграрного університету ім. В. В. Докучаєва. Сер. : Економічні науки. - 2014. - № 6. - С. 53-64. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vkhnauekon_2014_6_11.

Слід зауважити, що за даними Міністерства аграрної політики і продовольства України станом на 1 січня 2016 року було 1026 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи, а за даними Державної служби статистики на ту ж дату було 949 таких кооперативів, що пояснюється різними методами збору інформації. Спостерігається велика нерівномірність у розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів по областях України.

Можна помітити, що кількість кооперативів в областях України сильно відрізняється. І цьому складно знайти об'єктивні пояснення.

Таблиця 3. Регіональні зміни кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів по роках²²

Регіон, область	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1 АР Крим	40	45	54	63	66	76	76
2 Вінницька	71	76	83	87	84	86	95
3 Волинська	34	27	17	15	35	37	35
4 Дніпропетровська	2	23	28	32	34	31	33
5 Донецька	16	5	6	9	10	13	13
6 Житомирська	93	97	95	96	105	104	98
7 Закарпатська	7	12	13	13	13	13	15
8 Запорізька	17	14	12	12	16	22	25
9 Івано-Франківська	20	30	36	65	71	94	80
10 Київська	14	19	21	19	37	56	60
11 Кіровоградська	8	21	21	25	26	29	32
12 Луганська	1	16	16	18	21	22	22
13 Львівська	38	35	24	39	42	52	53
14 Миколаївська	4	8	9	9	13	16	16
15 Одеська	6	41	34	41	44	41	41
6 Полтавська	6	16	13	18	35	37	41
17 Рівненська	8	12	34	38	38	40	42
18 Сумська	18	40	41	39	38	41	41
19 Тернопільська	3	5	6	6	18	20	21
20 Харківська	3	14	14	12	15	16	16
21 Херсонська	13	36	25	28	32	41	42
22 Хмельницька	51	12	11	12	11	13	13
23 Черкаська	9	20	31	54	55	65	63
24 Чернівецька	6	11	11	14	14	27	28
25 Чернігівська	8	12	10	10	12	25	23
Загалом	496	645	583	774	885	1017	1022

²² Див.: http://www.coop-union.org.ua/wp-content/uploads/AFZU_v04.pdf.

Ухвалення в 1997 році закону про сільськогосподарську кооперацію мало позитивний вплив на зростання числа сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Поштовхом для такого зростання став Указ Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 3 грудня 1999 року № 529/99. Як наслідок, вже в 2002 році налічувалося 839 сільськогосподарських обслуговуючих кооперативи. Процес зростання кількості кооперативів тривав, хоча і невеликими темпами. Ухвалення закону про кооперацію 2003 року, як і прийняття Програми розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на 2003-2004 роки, не додало якоїсь особливої динаміки зростання кількості кооперативів. Починаючи з 2005 року кількість таких кооперативів почала зменшуватися аж до 2009 року. Деяке нове зростання кількості сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів можна пояснити очікуваннями державної підтримки в рамках Державної цільової економічної програми підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року, затвердженої урядом 3 червня 2009. Проте, ця Постанова втратила чинність на підставі Постанови КМУ № 704 від 22 червня 2011²³. Як наслідок, кількість кооперативів скоротилася. У 2012 році широкого розголосу набула ініціатива міністра аграрної політики «Рідне село»²⁴. Її мета - залучення сільських територіальних громад у загальні економічні процеси і, внаслідок цього, поліпшення умов проживання на селі. Основний принцип - розвиток сільськогосподарської кооперації. Масована просвітницька компанія принесла певні плоди: в очікуванні обіцяних коштів державної підтримки за короткий час було створено 77 нових кооперативів.²⁵ Оскільки ця ініціатива не була підкріплена ні актами державної політики, ні ресурсами, а інформаційні заходи, які проводилися напередодні виборів, швидше були схожими на заходи політичної агітації, ніж на системну просвітницьку та інформаційно-консультаційну діяльність. Після завершення виборів до Верховної Ради України ця робота в органах влади фактично зупинилася. Відсутність обіцяної державної підтримки породила чергову хвилю розчарування серед сільського населення, що відбилася на динаміці розвитку кооперації.

За напрямками діяльності найбільш поширені молочні кооперативи - 288, за видами діяльності - багатопрофільні (514).

Таблиця 4. Кількість сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів за видами діяльності (станом на 1 січня 2015 року)

Напрямок діяльності СОК	Кількість СОК, одиниць		За видами діяльності, одиниць									
			Переробляючі		Заготовчо-збутові		Постачальницькі		Інші		Багато-профільні	
	За-реє.	Діючих	За-реє.	Діючих	За-реє.	Діючих	За-реє.	Діючих	За-реє.	Діючих	За-реє.	Діючих
По обробітку землі і уборці врожаю	246	147	9	7	14	11	4	3	39	24	180	102
Молочні	288	179	9	2	159	94	4	3	14	5	102	75
М'ясні	30	16	3	0	9	5	0	0	6	3	12	8
Плодоовочеві	102	66	2	0	43	23	8	5	10	5	39	33
Зернові	47	34	7	5	12	5	1	1	3	1	24	22

²³ Див.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/704-2011-%D0%BF>.

²⁴ Див.: <http://ridneselo.com/node/374>.

²⁵ Див.: <http://www.fao.org/3/a-ar593r.pdf>.

Інші	309	171	11	8	27	17	6	2	108	76	157	68
ЗАГАЛОМ:	1022	613	41	22	264	155	23	14	180	114	514	308

Але проблема в іншому: тільки 60% з зареєстрованих кооперативів ведуть діяльність фактично.

Оцінка впливу кооперативів на сільську економіку не може визначатися лише їхньою кількістю. Головними показниками повинні стати кількість членів кооперативу, обсяги послуг таких кооперативів, а також характеристики самих кооперативів.

Дослідження²⁶ дають наступну картину стану таких кооперативів на 1 липня 2012 року:

- членами сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів були лише 21521 людина;
- кількість працівників 1440 осіб (в середньому, трохи більше двох працюючих в кооперативі - як правило, керівник і бухгалтер);
- середня кількість членів одного кооперативу - 34 людини;
- середній сільськогосподарський обслуговуючий кооператив надає в рік послуг на суму 55,3 тисячі гривень;
- пайовий фонд середнього кооперативу становить 108,06 тисяч гривень;
- основні фонди середнього кооперативу оцінюються в 98,95 тисяч гривень;
- сільськогосподарський обслуговуючий кооператив в середньому надає щомісяця послуги кожному своєму члену на суму 136,42 грн.

Через слабку економічну спроможність більшість кооперативів не має ресурсів для розвитку, їхні послуги поки що недоступні для абсолютної більшості сільського населення. Чи не єдиним зовнішнім джерелом ресурсів для більшості кооперативів є проекти міжнародної технічної допомоги, вкрай рідко - ресурси вітчизняних або Транснаціональні (DANON) компаній.²⁷

Послугами сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів в 2012 році користувалося максимум 0,53 відсотка сільського населення регіону, а в більшості регіонів цей показник ще менший і в середньому становить 0,18%.²⁸

Очевидно, що сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи в такому стані не мають великого впливу на сільську економіку навіть на регіональному рівні.

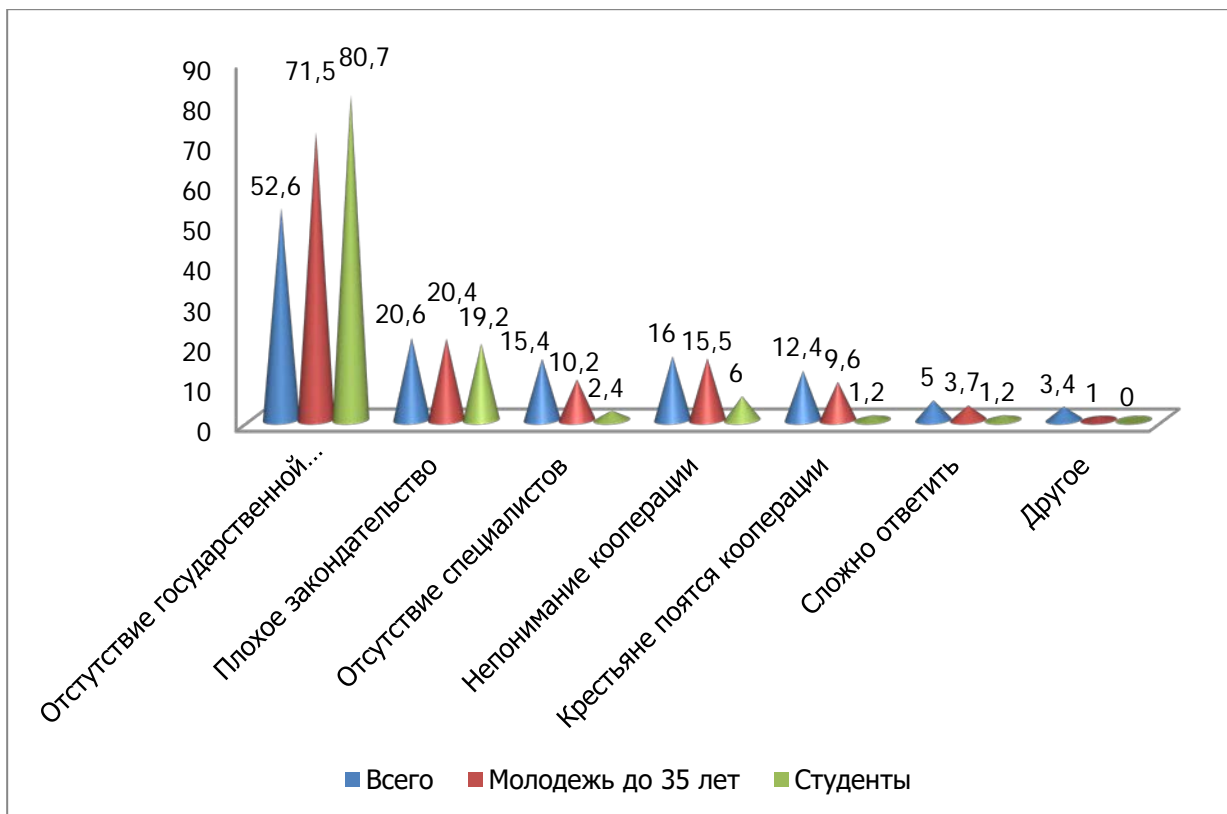
Дослідження²⁹ свідчать, що головною перешкодою на шляху розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є відсутність державної підтримки і погане законодавство.

²⁶ Див.: <http://www.fao.org/3/a-ar593r.pdf>.

²⁷ Див.: http://www.coop-union.org.ua/wp-content/uploads/AFZU_v04.pdf.

²⁸ Див.: <http://www.fao.org/3/a-ar593r.pdf>.

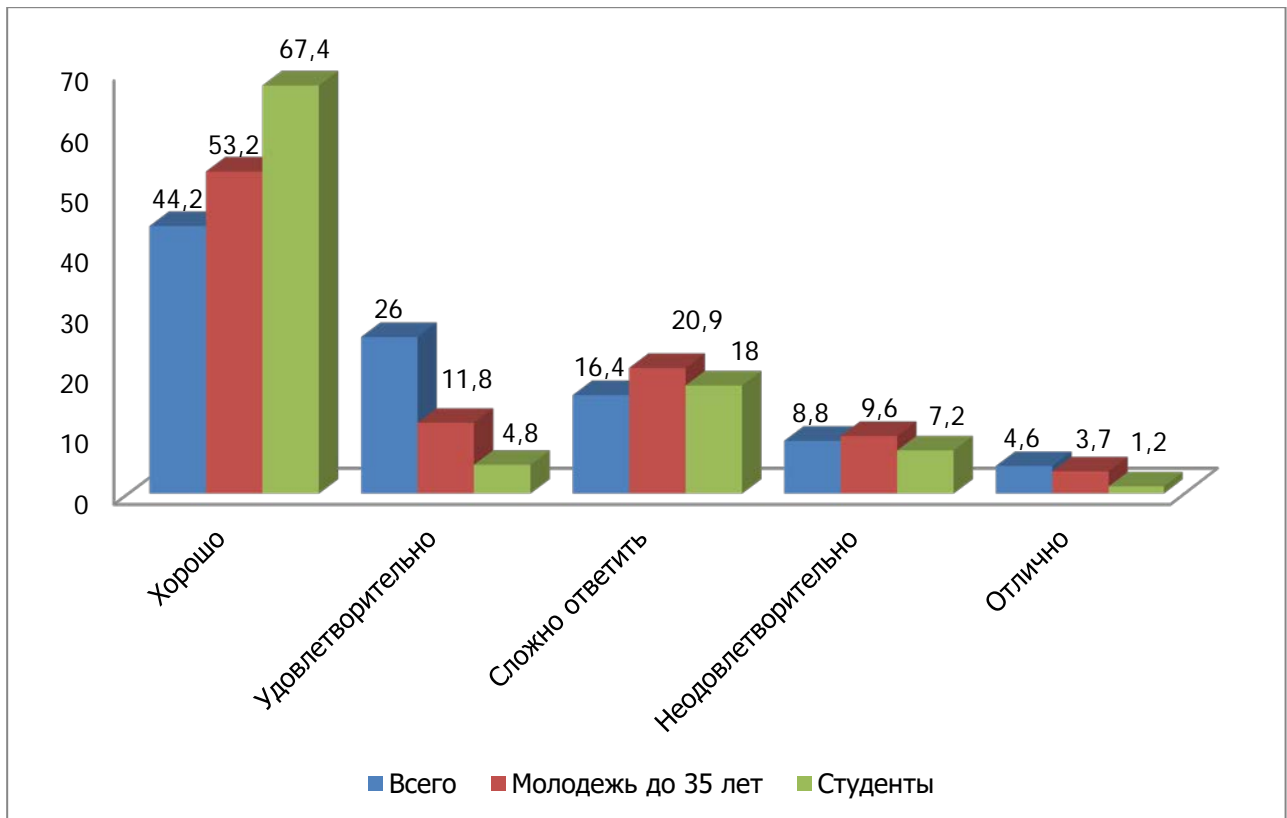
²⁹ Див. тут і далі: Корінець Р. Я. Оцінка перспектив залучення молоді до сільськогосподарської обслуговуючої кооперації / Р. Я. Корінець, Я. Я. Рибак // Регіональна економіка. - 2014. - № 4. - С. 155-163. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2014_4_19.

Мал. 2. Фактори, що негативно впливають на розвиток сільськогосподарської обслуговуючої кооперації

Відсутність фахівців, лідерів, боязнь колективної праці, незрозуміння суті кооперації залишаються надзвичайно важливими бар'єрами розвитку кооперації.

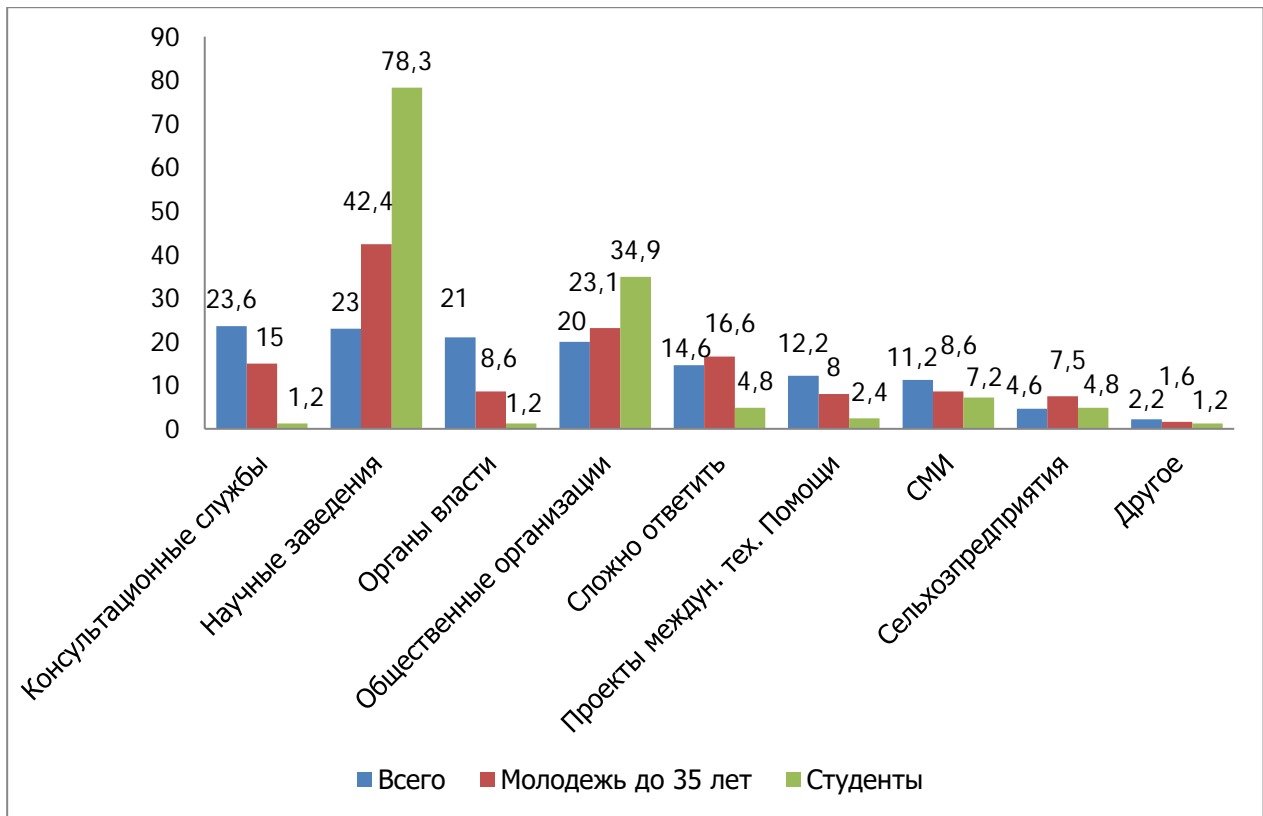
Дослідження показують проблеми в інформаційному забезпеченні процесів становлення і розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, які часто стають ключовими в процесі забезпечення життєдіяльності кооперативу.

Мал. 3. Оцінка рівня інформованості населення про сільськогосподарську обслуговуючу кооперацію.

Більшість опитаних вважають, що добре володіють інформацією про сільськогосподарську кооперацію. У той же час, молодь більш критична: оцінки «відмінно», «добре» і «задовільно» за кількістю є нижчим від загального показника, а оцінку незадовільно ставить собі частіше. Наші власні спостереження дозволяють намалювати дещо іншу картину: абсолютна більшість людей, в тому числі молоді, занадто високо оцінюють свої знання в сфері сільськогосподарської обслуговуючої кооперації.

Велика проблема - джерело знань про кооперацію, тобто організації, які ці знання можуть донести до членів або потенційним членам кооперативів.

Мал. 4. Найбільш активні просвітителі населення в області кооперації

Найактивнішими просвітителами серед сільського населення в сфері кооперації молоді люди визнають наукові установи. Це закономірно, оскільки молоді люди або ще недавно були, або є студентами. Крім того, на наш погляд, це обумовлено не стільки високим рівнем роботи з кооперативної просвіти таких закладів, як тим, що всі інші суб'єкти, за винятком громадських організацій, в меншій мірі спрямовані на роботу з молоддю.

Тривожить пасивність органів влади в роботі з молоддю: вони практично не є джерелом інформації для молоді. Хоча в цілому учасники опитування майже однаково оцінюють просвітницьку роботу в сфері сільськогосподарської обслуговуючої кооперації органів влади, громадських організацій, наукових та сільськогосподарських дорадчих служб.

Сільськогосподарські дорадчі служби, проекти міжнародної технічної допомоги не так високо оцінюються молодими людьми як джерело інформації в порівнянні з людьми старшого віку.

Недостатньо активно в кооперативному русі використовується і потенціал засобів масової інформації, хоча це і найбільш дієвий спосіб інформування жителів як села, так і міста.

Сьогодні за підтримки проектів міжнародної технічної допомоги формуються формальні і неформальні центри інформаційного та організаційного забезпечення сільськогосподарської обслуговуючої кооперації (центри знань).

У деяких областях тема сільськогосподарської кооперації отримує підтримку місцевої влади. Наприклад, у Вінницькій області прийнято Програму розвитку особистих селянських, фермерських господарств, кооперативного руху на селі і консультування на 2016-2020 роки. Програма розроблена на виконання законів України "Про об'єднання громадян", "Про особисте селянське господарство", "Про фермерське господарство", "Про сільськогосподарську коопе-

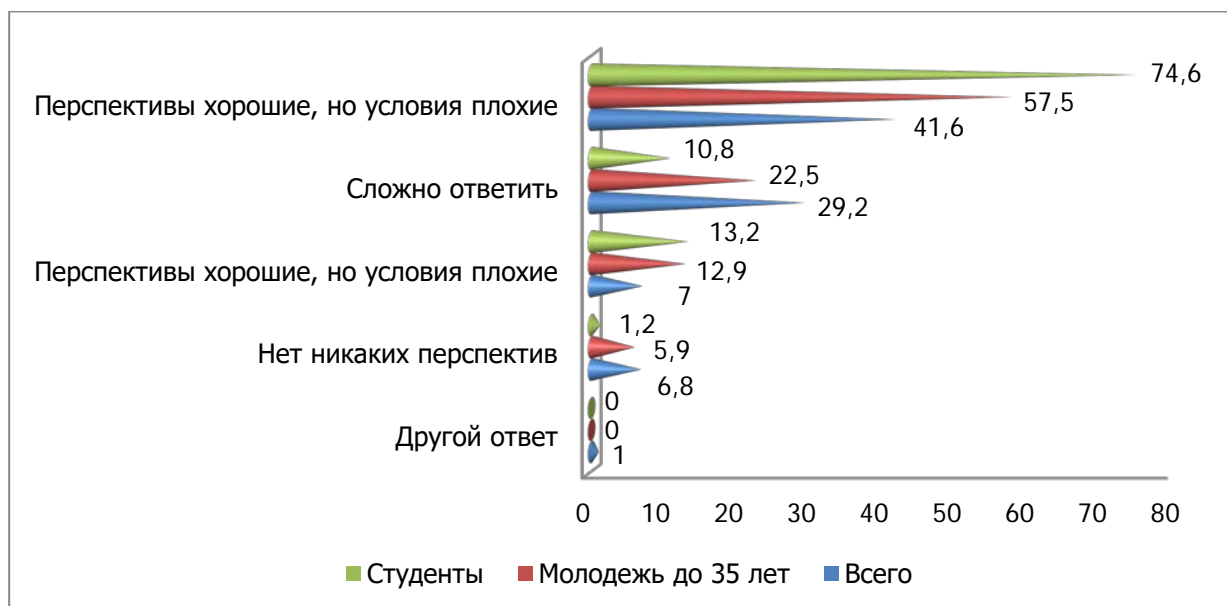
рацію ", " Про сільськогосподарську дорадчу діяльність ", операційної цілі 2.3" Підтримка інтенсивного розвитку в усіх секторах сільського господарства " розділу "Зростання конкурентоспроможності економіки області" Стратегії збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року. Останнє посилання на Стратегію особливо важливе: це говорить про те, що кооперація розглядається не тільки як інструмент секторального розвитку, а й регіонального.

	Органи влади	Кооперативні організації	Громадські ініціативи	Заклади науки і освіти
Національний рівень	Відділ координації консультування і кооперативних відносин на селі Мінагрополітики	Національний союз сільськогосподарських кооперативів України (не веде діяльності)	Союз учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України	Відділ розвитку підприємництва і кооперації Національного наукового центра «Інститут аграрної економіки»
	Сектор сільського розвитку Мінрегіону	Національний кооперативний альянс України (не веде активної діяльності)	Національна асоціація сільськогосподарських консультаційних служб України	
			Міжнародний благодійний фонд «Добробут громад»	
			Дорадча кооперативна школа Національної асоціації сільськогосподарських консультаційних служб України	
Місцевий рівень	Управління АРПР місцевих держадміністрацій	Львівське обласне об'єднання СОК «Рівноправність»	Місцеві сільськогосподарські консультаційні служби	Національний університет біоресурсів і природокористування: дисципліна "Основи кооперації" магістерська програма "Менеджмент кооперативних формувань".
	Центр розвитку багатofункціональних кооперативів в Черкасах (комунальне підприємство)	Дніпропетровське об'єднання СОК «Господар» Кооперативна учбова ферма - сільськогосподарське підприємство "Молочарське"	Окремі громадські організації, відділки Союзу учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів України	Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет: магістерська програма "Менеджмент в кооперативах» "
Кооперативна академія Дніпропетровської сільськогосподарської консультаційної служби Об'єднання сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів «Чернігівщина екологічна»		Полтавський регіональний центр досліджень і сприяння розвитку кооперації при Полтавському університеті економіки і торгівлі		
Сторожинецьке районне об'єднання СОК «Господар Підгірря» -Чернівецька область		Центр кооперативної науки Львівської комерційної академії		

Мал. 5. Центри знань про кооперацію

Незважаючи на складності, в суспільстві вдалося сформувати позитивне ставлення населення до сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Мал. 6 Відношення до перспектив розвитку кооперативів

Населення добре оцінює перспективи розвитку аграрних кооперативних формувань, однак вважають, що умови, в яких тепер існують кооперативи, є несприятливими для них. Причому серед молоді ця думка найбільш поширена. Люди старшого віку більш стримані в оцінках перспектив. Причиною такої стриманості старшого покоління може бути їх практична діяльність в кооперації: вони знають, що навіть в несприятливих умовах можна кооперуватися.

Дуже малу роль в розвитку сільськогосподарської кооперації, в наданні послуг сільському населенню в процесі сільськогосподарської діяльності грають споживчі кооперативи системи УКООПСІЛКА.³⁰ Спектр послуг споживчих товариств цієї системи обмежується побутовими послугами³¹, ресторанним³² і готельним³³ бізнесом. У той же час, система УКООПСІЛКА має хорошу виробничу базу по переробці сільськогосподарської продукції³⁴, розгалужену систему ринків майже в кожному районному центрі та інших містах, де торгують і сільськогосподарською продукцією. У той же час, дослідники споживчої кооперації говорять не тільки про зменшення присутності підприємств споживчої кооперації в окремих районах, а й про їхнє повне зникнення там як господарюючих суб'єктів. Тобто, залишаючись присутнім на національному рівні, споживча кооперація втратила свої позиції в деяких регіонах на локальному рівні³⁵. Здебільшого сьгоднішні споживчі товариства цієї системи обмежують свою діяльність в сільській місцевості торгівлею через сільські магазини (якщо такі залишилися), що їм належать, або наданням місць для торгівлі на ринках.

³⁰ Див.: <http://www.coop.com.ua>.

³¹ Див.: <http://www.coop.com.ua/ua/content/poslugi>.

³² Див.: <http://www.coop.com.ua/ua/content/restorannij-biznes>.

³³ Див.: <http://www.coop.com.ua/ua/content/gotelnij-biznes>.

³⁴ Див.: <http://www.coop.com.ua/ua/content/virobnictvo>.

³⁵ Див.: Мокерова Н. В. Споживча кооперація як людино-розмірна господарська система / Н. В. Мокерова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. Серія : Економічні науки. - 2011. - № 4(2). - С. 134-139. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2011_4\(2\)_30](http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvpushk_2011_4(2)_30).

4. РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВИХ РАМКОВИХ УМОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Визначеність і прогнозованість політики. Державна політика, особливо щодо підтримки сільськогосподарської обслуговуючої кооперації, повинні бути довгостроковою, прогнозованою і зрозумілою селянам. Вона хоча б повинна бути!

Удосконалення кооперативних інститутів. Як показала практика, зусилля донорів з надання допомоги при створенні кооперативів в найбільш перспективних регіонах і галузях часто зводяться нанівець через недосконалість законодавства. Необхідно усунути існуючі правові колізії, упорядкувати корпоративне законодавство на основі досвіду інших країн з розвиненою кооперативною економікою і з урахуванням національних реалій шляхом прийняття одного закону про кооперацію.

Створення бази для розвитку кооперативів. Йдеться про розвиток сімейних ферм, малого підприємництва, що має знайти реальну підтримку в державній політиці.

Підтримка на старті. На початку діяльності кооперативам не вистачає коштів на покриття витрат по створенню і адмініструванню: оплатити працю працівників, найняти менеджера, бухгалтера, придбати необхідну оргтехніку, засоби зв'язку і комп'ютери, знімати приміщення і т. д. У 2006р. Наказом міністра сільського господарства Литви затверджені Правила надання підтримки на ці цілі для новостворених сільськогосподарських кооперативів. Такі кооперативи протягом п'яти років можуть отримувати підтримку поза конкурсом для компенсації зазначених витрат (до 40 тис. литовських років). Щоб стимулювати активність кооперативів, в перший рік компенсується 100% витрат, у другій – 80%, в третій – 60%, в четвертий – 40% і в п'ятий – 20%. Можливість найняти кваліфікованих фахівців, мати сучасні засоби зв'язку вже на етапі становлення кооперативу істотно зменшує проблему його інформаційного забезпечення. У Державній цільовій економічній програмі підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року (Україна) ресурси передбачалися лише на підтримку створення матеріально-технічної бази СОК.

Просування кооперативної ідентичності. Генеральний секретар ООН Кофі Аннан у доповіді «Про роль кооперативів в світлі нових економічних і соціальних тенденцій» відзначав, що розвитку кооперативного руху в країнах з перехідною економікою повинні сприяти кооперативні організації розвинених країн³⁶.

Сприяння країн ЄС розвитку кооперативного сектора в перехідних економіках Центральної і Східної Європи має здійснюватися в сфері просування самої кооперативної ідентичності, економічної співпраці та запозичення досвіду управління.

«Кооперативна» дипломатія. Українські кооперативні організації практично не мають контактів з кооперативними організаціями інших країн (крім УКООПСПІЛКА).

Кооперативна освіта. У 20-х - початку 30-х років ХХ століття в Росії і СРСР в вузах викладалося радянське кооперативне право, були видані навчальні посібники, опубліковані наукові роботи. Дослідження правових проблем сільгоспкооперації і викладання кооперативного права припинилися із завершенням суцільної колективізації сільського господарства. З метою вивчення та викладання правового регулювання кооперації, в тому числі сільськогосподарської, зазначені праці необхідно створити систему кооперативного освіти.

³⁶ Див.: <http://www.fao.org/3/a-ar593r.pdf>.

Що робити донорам. Проекти міжнародної технічної допомоги не можуть замінити уряд тієї чи іншої країни. Та й ресурси проектів завжди обмежені. Тому проектам доцільно сконцентруватися на ключових проблемах, вирішення яких може дати поштовх подальшому розвитку кооперації. Аналізуючи діяльність проектів міжнародної технічної допомоги, можна зробити наступні висновки:

- Проекти міжнародної технічної допомоги, благодійні організації, як правило, орієнтовані на надання фінансової або іншої матеріальної допомоги окремим кооперативам або групі кооперативів в процесі їхнього створення або розвитку. Необхідно розвивати діяльність по інформаційно-консультаційного забезпечення.
- Тільки окремі проекти займалися питаннями формування національної політики в сфері сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Створення інститутів і організацій дало б більший ефект, ніж вибіркова підтримка окремих кооперативів. Така робота повинна виконуватися паралельно.
- Сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, створені за підтримки проектів міжнародної технічної допомоги, часто не в змозі через несприятливі умови і недостатність знань і умінь самостійно продовжувати діяльність в такому статусі. Вони або змінюють статус, або припиняють діяльність. Потрібно продовжувати проекти як з інституційної зміни, так і з підготовки управлінців для кооперативів.
- Деякі функції могли б взяти на себе об'єднання кооперативів, становлення яких доцільно стимулювати.
- Проекти міжнародної технічної допомоги майже не координують свою діяльність, іноді виконують однакову роботу. Координація діяльності різних донорських проектів та програм підвищила б їх ефективність.
- Досягнення проекту, як правило, стають недоступними або малодоступними після його завершення. Потрібна загальна база знань, накопичених проектами.
- Потрібні кооперативні центри практичного консультування.

Сьогодні ініціаторам створення кооперативів у селах ніде отримати професійну консультацію, пройти навчання. Тому надзвичайно актуальна потреба в створенні національного центру розвитку сільськогосподарської кооперації, насамперед, яка обслуговує. Можливе створення такого центру і в системі сільськогосподарського консультування, яка теж сьогодні не має підтримки від держави (на відміну від країн ЄС).

Навчання чиновників і псевдо-кооперативи. Користуючись необізнаністю чиновників (або будучи з ними в змові), комерційні організації видають себе за кооперативи з метою отримання бюджетної підтримки або зменшення оподаткування. Тим самим вони паплюжать саму ідею кооперації.

Наука і бачення розвитку. Українським вченим необхідно виробити узгоджене бачення того, як повинна розвиватися сільськогосподарська обслуговуюча кооперація в Україні. І пропонувати його політикам і чиновникам, кооператорам, фермерам.

Програма ENPARD.³⁷ Європейський Союз для країн Східного та Південного партнерства впровадив програму ENPARD (European Neighbourhood Programme for Agriculture & Rural Development). Європейський Союз пропонує

---

³⁷ Див.: https://ec.europa.eu/budget/euprojects/european-neighbourhood-programme-agriculture-and-rural-development-enpard-georgia_en.

всім країнам-партнерам, які хочуть зробити розвиток сільського господарства та сільської місцевості основним напрямком своєї співпраці з Європейським Союзом. За основу політичного діалогу між Європейським Союзом і його партнерами приймається національна стратегія розвитку сільськогосподарського / сільського сектора, визначає цілі розвитку сектора і труднощі, які необхідно подолати. Результатом такого діалогу має стати створення країнами-партнерами спільних програм роботи, розраховані на кілька років і узгоджені з ЄС. Така програма може стати інструментом побудови системи кооперативів ще на етапі підготовки України до вступу ЄС за підтримки ЄС відповідно до стандартів і вимог ЄС. Стримуючим фактором для участі України в програмі ENPARD є те, що аграрний сектор не належить до пріоритетних секторів (напрямків) співпраці України і ЄС, в т.ч. в контексті отримання технічної допомоги від ЄС. А також відсутність стратегії (програми) розвитку секторів (аграрного та сільського розвитку), які б базувалися на європейських підходах і відповідали процесам європейської інтеграції України. Необхідно усунути бар'єри для участі України в програмах ЄС.

РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ – АГРАРНО-ПОЛІТИЧНІ ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ УКРАЇНИ

1 ІСТОРИЧНИЙ РОЗВИТОК КООПЕРАЦІЇ В НІМЕЧЧИНІ

Заснування „Weyerbuscher Brodvereins“ («Вайєрбушського хлібного товариства») Фрідріхом Вільгельмом Райффайзенем (1846) та заснування асоціацій теслярів на чоботарів Германом Шульце-Ділічем (1849) були першими результатами коопераційних дій.³⁸ Це був час після голодної зими 1846/47 років та напередодні березневої революції 1848 року. Історичний розвиток та безпосередній початок німецьких кооперативів є нерозривно поєднаними з цими зазначеними двома іменами: Фрідріх Вільгельм Райффайзен (1818–1888 рр.) та Герман Шульце-Діліч (1808–1883 рр.). Таким чином історія кооперацій в Німеччині веде свою історію наразі вже понад 150 років. Однак, вже до того існували певні коопераційні структури. Так, на території теперішньої Німеччини зачатки коопераційних об'єднань зустрічалися іще за часів германських родових об'єднань, що спільно утримували худобу та господарювали на пасовищах. Іншими прикладами є кооперативи для використання низькорослих лісів для сільськогосподарства (лісопольові господарства), селянські об'єднання та сільські громади, а також гільдії та цехи крамарів та ремісників, які виникали з 8 та 11 століть.

В середньовіччі об'єднання (спілки) розвивалися для досягнення спільної мети. Прикладом їх є поховальні кооперативи, для того щоб уможливити для членів відповідне поховання, або кооперативи для того, щоб зберегти греблю. У гірничій промисловості (наприклад, у Госларі) створювалися організації по соціальному страхуванню гірничих робітників. У місцевості навколо Альп поселенці об'єднувалися у кооперативи Альп, бо відновлення господарства в Альпійській місцевості потребувало докладання суспільних зусиль. Кооператив регулював спільне використання пасовищ та Альп та обмежував відчуження суспільної власності.³⁹

Зокрема кооперативи по лісо-польовому господарству існують до сьогодні. Завдяки § 3 (2) Закону про податок з корпорацій для цих спеціальних форм кооперативів знаходиться навіть власне податкове регулювання. Воно діє для тих діючих громад, які зазвичай виникли зі старих коопераційних форм. Для лісо-польових кооперативів мова іде про об'єднання, які виникли із сільських громад, що існували за старими правовими нормами⁴⁰, для яких зараз визначальними є правові норми федеральних земель або звичаєве право (дивись статтю 164 EG-BGB).

Ліс, що належить суспільству (громадам), має німецько-правове походження та за своїм виникненням прослідковується аж до середньовіччя⁴¹. Жителі села, члени сільської общини мали з самого початку необмежені права на використання пасовищ, вирубок лісу, мисливських угідь та місць рибної ловлі. На відміну від сільськогосподарських угідь, які скоро стали пов'язаними речовими правами на земельну ділянку, ліс був суспільним, тобто він належав спільно всім членам сільської общини. Його використання було принципово вільним. В деяких

³⁸ Doluschitz: Nachhaltigkeit und Genossenschaften. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 3 (Sep 2016)

³⁹ Brendel: Genossenschaftsgeschichte, Oktober 2016

⁴⁰ Pfirrmann in Gosch: Kommentar Körperschaftsteuergesetz. Beck-Verlag, 3. Auflage 2015 sowie RFH I A 93/23, RFHE 12, 343 (345 ff.); BFH VI 42/60 U, BStBl. III 1962, 7 (8)

⁴¹ Stalbold in Leingärtner: Besteuerung der Landwirte, 30. Auflage, Mai 2016

частинах Федеративної республіки Німеччина ця німецько-правова спільна власність (спільно-єдина) збереглася до наших днів. На сьогодні в Федеративній республіці існує близько 260.000 га суспільного лісу.

Однак, суспільне/колективне використання лісів проходило не самовільно/випадково. Для лісу, що належав до місцевого населеного пункту, було набагато раніше за інше врегульовано використання деревини, а також використання пасовищ та площі для відгодівлі свиней (право місцевих громад). Створені за німецько-правовими нормами суспільні лісові масиви, наразі, зазвичай, через їхнє застаріле складання, не підходять для сучасного правового та економічного життя. Однак, це є необхідним, бо тільки тоді широко розсіяна ідеальна власність на суспільне благо буде забезпечена. Цього можна було досягти при перетворенні/реорганізації правових відносин, покращенні господарчих взаємовідносин та зміні організаційної структури. При цьому мова іде про наділення суб'єкта права певними правами, збір інформації про власників та виправлення поземельних книг, а також створення положення для врегулювання управління та внутрішніх відносин. Відповідальними за це є федеральні землі.⁴²

Завданням цього «Товариства публічного права» було та є відповідне утримання водоймищ третього порядку, а також сільськогосподарських та лісгосподарських доріг. Поряд із цим, ці спілки управляють іще і тими альмендами, земельними угіддями в общинному користуванні, що залишилися, або їхніми сурогатами, такими сільськогосподарськими ділянками, як спільні пасовища для биків та свиней, місця для організації свят, стрільбищ, кар'єри з гравієм, каменоломні, місця для випасу, рілля, луки та, зокрема, ліс.⁴³

Підтримка лісу з використанням засобів податкової політики є довгостроковою міцно закріпленою законодавчою ціллю в Федеральному законі про ліс. За виключенням Баварії та Шлезвіг-Гольштейну, а також міст-федеральних земель, старі федеральні землі видали норми для управління суспільними лісовими масивами. Частково ці норми знайшли своє відображення у законах федеральних земель щодо лісу (Баден-Вюртемберг, Гессен, Рейнланд-Пфальц), більшість у певному власному законі (Нижня Саксонія, Північний-Рейн-Вестфалія, Саар). Серед нових федеральних земель тільки Тюрингія ввела спеціальні регулювання щодо суспільного лісу до закону.⁴⁴ В Тюрингії зберіглися об'єднання за старими правовими нормами (наприклад, товариства зелені/листви, лісові масиви справедливості, лісові масиви за інтересами та товариства старих лісів). Їх слід зберігати та підтримувати (§ 7 ThürWaldG). Виведення земельної ділянки з суспільного лісу потребує дозволу, яке може бути видане тільки за наявності важливих причин. Щодо іншого відповідним чином діють приписи щодо суспільного лісу (ліс що належить федеральним землям та общинам).

В якості лісових або лісозаготівельних кооперативів мають на увазі перш за все ті об'єднання, існування яких базується на відповідних законодавчих нормах законів про ліс чи лісокористування федеральних земель (дивись статтю 83 EGBGB)⁴⁵. Громадянсько-правові норми завоюють все більше значення також для об'єднань осіб старих правових норм в нових федеральних землях (стаття 233 § 10 EGBGB). Бо такого типу об'єднання по лісокористуванню в будь-якому випадку не були формально розпущені під час існування НДР. Як правило, щодо зазначених вище товариств мова іде про об'єднання за інтересами, які, зазвичай, існують вже

⁴² Stalbold in Leingärtner: Besteuerung der Landwirte, 30. Auflage, Mai 2016

⁴³ Thomas: The Tragedy of the Commons, unvermeidbar bei genossenschaftlicher Gemeingutnutzung des Waldes und der Flur? In: Agrar- und Umweltrecht 10/2012

⁴⁴ Stalbold in Leingärtner: Besteuerung der Landwirte, 30. Auflage, Mai 2016

⁴⁵ BFH IV R 298/83, BStBl. II 1988, 885 (886)

протягом дуже довгого часу. Об'єднання, як правило, спираються на таку обставину, що відповідне користування певною ділянкою (економічно виправдане) не є можливим або, як мінімум, не є доцільним. Шляхом порівняння можна визначити, що під товариствами зелені/листви слід розуміти об'єднання, які, як кооперативні структури, менше відповідають спільній участі у підприємстві на основі корпоративного оподаткування, ніж промислові/комерційні та кооперативні товариства⁴⁶.

Щодо цих існуючих/реальних общин або існуючих/реальних союзів мова іде про об'єднання з власною правовою особистістю, які створюються/об'єднуються для спільного (самостійного) ведення господарювання, зокрема, для спільного користування майном, яке належить їм, або їхнім членам⁴⁷. Подібного роду товариства (персональні товариства) старого аграрно-економічного коопераційного права виникали, в більшості своїй, як організації старого німецького права (так звані альмендні товариства або товариства сільських общин). Однак, подібного роду існуючі/реальні общини могли бути засновані і після 1900 року. Загалом поняття існуючі/реальні общини охоплює перш за все аграрно-господарчі або лісо-господарчі кооперативи⁴⁸, які в своєму існуванні спираються або на нормативні приписи законодавства федеральних земель (у порівнянні із статтею 164 EGBGB), або на норми звичаєвого права. До них відносяться союзи (наприклад, селянські общини, Альпійські товариства, сільські об'єднання, справедливі використання лісових масивів, об'єднання за інтересами, об'єднання за рядами/полосами на полі, об'єднання за інтересами у лісівництві та лісокористуванні), чий член зазвичай мають право на користування окремими сільськогосподарськими або лісогосподарськими земельними ділянками, млинами, пивоварнями або подібним установами.⁴⁹ Це діє незалежно від того, яку правову форму або назву обрали ці об'єднання та чи дійсно існує такого роду взаємозв'язок між нерухомим майном/земельною власністю членів та зазначеним правом користування.⁵⁰

Допоки існуючі/реальні общини не ведуть або не здають в оренду промислове підприємство, що виходить за рамки побічного виробництва, їхні постійні доходи оподатковуються безпосередньо по окремим членам, як постійні доходи від сільського та лісового господарства. Для існуючих/реальних общин, відповідно до § 3 абзацу 2 KStG, законодавець відхиляє їхню кваліфікацію в якості корпорації та розглядає їхню діяльність, з боку оподаткування, як діяльність персонального товариства. Відповідна фіксація міститься вже у § 25 BewG 1965 року та з 1974 року у § 3a iVm. § 3 BewG. Більше того, окрім правових процедур, з членами існуючих/реальних общин з їхніми частками у постійному доході слід поводитися як з сільськогосподарською та лісогосподарською спільною участю у підприємствах з усіма наслідками для фермерів та лісівників.⁵¹

Поняття кооператив своїм корінням походить від старо-німецького слова „noz“ (=худоба). Той хто мав частку худоби або частку у пасовищі для випасання худоби, позначався як „Ginoz“. Спільне утримання худоби було справою „inozcaf“. Зі слова „Ginoz“ у середньовічній німецькій мові з'явилося слово „Genoz“ та в новий час слово „Genosse“ (товариш/ член товариства або кооперативу). Це поняття позначало соратників зі спільним досвідом або цілями, наприклад, товариші по боротьбі, клятві або союзники.⁵²

⁴⁶ Pfirmann in Gosch: Kommentar Körperschaftsteuergesetz. Beck-Verlag, 3. Auflage 2015, Rz. 31

⁴⁷ BFH VI 42/60 U, BStBl. III 1962, 7 (8)

⁴⁸ RFH VI A 349/33, RStBl. 1933, 1079; BFH IV 213/58 S, BStBl. II 1964, 117 (118)

⁴⁹ RFH VI 222/43, RStBl. 1944, 204 (205)

⁵⁰ Pfirmann in Gosch: Kommentar Körperschaftsteuergesetz. Beck-Verlag, 3. Auflage 2015, Rz. 32

⁵¹ BFH v. 9.10.86 IV R 331/84, BStBl. II 87, 169 und Stalbold in Leingärtner: Besteuerung der Landwirte, 30. Auflage, Mai 2016

⁵² Brendel: Genossenschaftsgeschichte, Oktober 2016

Вже у 19 сторіччі деякі соціальні реформісти, як Роберт Овен або Шарль Фур'є, хотіли встановити кооператив не тільки як форму організацій, а й розглядали його як альтернативу для існуючих економічних об'єднань.⁵³ Роберт Овен вважається тим, хто заснував перший кооперативний рух. У 1799 році він розпочав в його бавовняній прядильні у Нью Ланарку (Шотландія) (New Lanark (Schottland)) експеримент по створенню пристойних умов для життя та роботи. За результатом цього імпульсу в 1844 році 28-ма робітниками тамошніх бавовняних прядильень були започатковані перші самостійні товариства робітників у Північній Англії. „Rochdale Society of Equitable Pioneers“ («Рочдейлське товариство справедливих піонерів») було закупівельним кооперативом і повинно було завдяки його великому пануванню на ринку гарантувати низькі ціни.

Цільовим пунктом ініційованих Шульце-Делічем та Райффайзенем допоміжних акцій та допоміжних об'єднань була благодійність, ось чому обидва ідейних першопрохідники та піонери німецької кооперації були визнані соціальними реформістами. Ці до кооперативні установи, які вирости в середині 19 сторіччя зі скрутного положення, яке загрожувало існуванню малих та середніх підприємств, а також робочого класу, за своєю конструкцією та встановленням цілі мали чисто благодійний характер. Ті ж перші кооперативи, які виникли на їхній основі в другій половині сторіччя, в фазі виникнення сучасного кооперативного руху, які також були створені як «діти біди», не хотіли вже бути організаціями, які допомагали б подолати соціальні слабкості з повним ігноруванням економічних підходів. Хоча вони також були намічені для того, щоб допомогти досягти кращих соціальних умов, однак, іншим шляхом: суспільна самопомога була піднята та практикувалася як принцип дій. Засновані тоді кооперативи, як реакція на перегинання ліберального капіталізму, виконували важливу функцію, як економічну, так і соціальну.⁵⁴

В національному соціалізмі потім здійснювалося радикальне переформування кооперативів на членів «народних кооперативів». Соціальний елемент старих задумів кооперації підлаштовувався до всієї народної спільноти. Кооперативи мали слугувати німецькому народові і тим самим національному суспільному благополуччю. На противагу цьому, підприємницький характер кооперативів в ринково-економічному порядку досяг свого повного прояву після II світової війни. Рішуча економічна поведінка починала панувати, а раціональні рішення набували все більшої ваги.

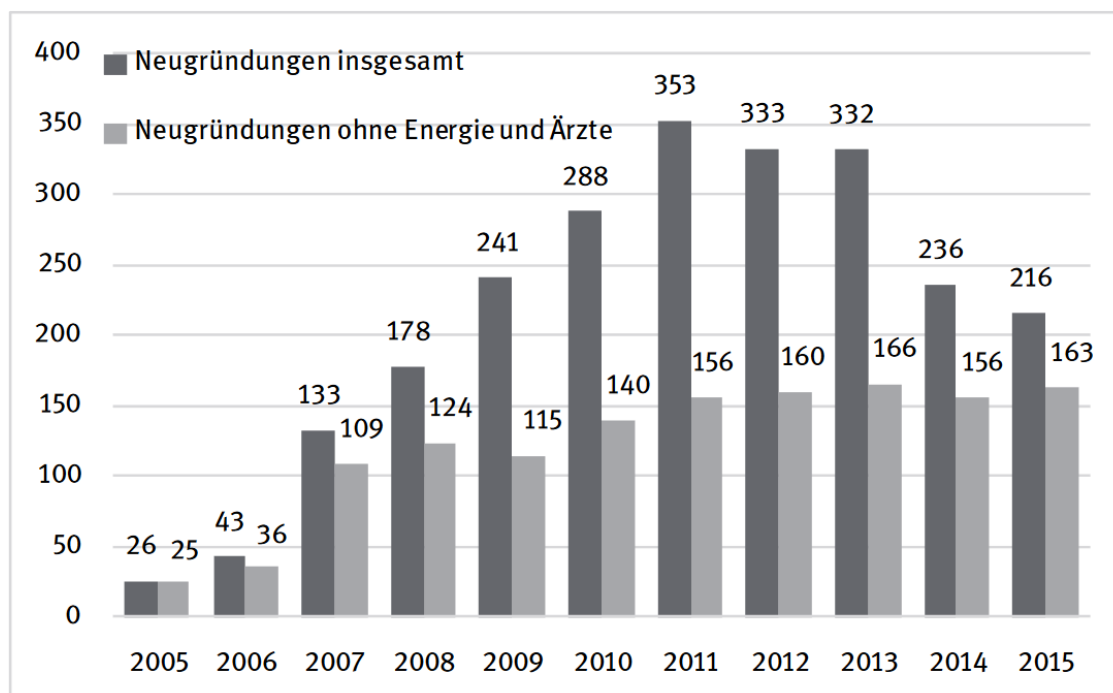
Після правової реформи для кооперативів 2006 року відбулася хвиля нових заснувань, які 2011 року досягли їхньої кульмінації, та яка дозволяла кількості кооперативів в Німеччині зростати. Нещодавно хвиля нових заснувань кооперативів зазнала спаду та 2014 року вперше було знов зареєстровано скорочення кількості кооперативів.

---

⁵³ Lehmann: Für eine emanzipierte Sicht auf die Genossenschaft. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 63, Heft 3 (Sep 2013)

⁵⁴ Ringle: Bedeutungswandel des sozialen Gedankens im modernen Genossenschaftswesen. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 1 (Mrz 2016)

Малюнок 1: Нові заснування кооперативів в Німеччині з 2005 по 2015 роки⁵⁵

2 АКТУАЛЬНИЙ СТАН РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВІВ

Всі важливі індустріальні країни сьогодні мають розвинуту систему кооперативів⁵⁶, серед них, зокрема, США, Великобританія та Швейцарія. В так званих країнах, що розвиваються, вони без зайвого відіграють роль, яку важно переоцінити.

В Німеччині на кінець 2015 року нараховувалося разом біля 7.800 кооперативів з більше ніж 20,4 мільйонами власників часток в кооперативі.⁵⁷

2.1 Банки

З більше ніж 30 мільйонами клієнтів, з яких більше ніж 18 мільйонів одночасно є членами, кооперативна група банків є важливим фактором в німецькому кредитному бізнесі. В центрі цієї банківської групи стоїть 1.047 Фолькс-банків, Райффайзен-банків, Шпарда- та PSD-банків, працюючих на місцях, самостійних з правової та економічної точки зору і, таким чином, таких, що несуть самостійну відповідальність з їхніми майже 13.000 банківськими філіями.

Така децентралізована структура забезпечує значну близькість до внутрішнього ринку та уможливорює гнучку політику ведення бізнесу та короткі шляхи прийняття рішень. Біля 160.000 співробітників кредитних товариств наразі працюють для клієнтів коопераційних місцевих банків. В кінці 2014 року видані ними кредити досягли загального об'єму в майже 482 мільярдів євро, на них припадають грошові внески (включаючи боргові зобов'язання на

⁵⁵ Stappel: Neugründungen von Genossenschaften in Deutschland nach der Reform des Genossenschaftsgesetzes. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 2 (Jun 2013)

⁵⁶ Lehmann: Für eine emanzipierte Sicht auf die Genossenschaft. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 63, Heft 3 (Sep 2013)

⁵⁷ Stappel: Neugründungen von Genossenschaften in Deutschland nach der Reform des Genossenschaftsgesetzes. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 2 (Jun 2013)

пред'явника) в більше ніж 591 мільярдів, з них майже 200 мільярдів євро у вигляді заощаджуваних внесків (включаючи депозитні сертифікати).

Разом на кінець 2014 року сумарний балансовий результат цих кооперативних банків складав біля 788 мільярдів євро. Їхнє доручення вже більше ніж 100 років полягає в тому, щоб сприяти отриманню доходу та покращенню економічної ситуації їхніх членів. Це традиційне завдання по підтримці з боку кооперативних банків діє як для підприємств середнього розміру всіх галузей економіки, так і для великої частки приватних клієнтів. 75% всіх комерсантів, 80% всіх фермерів та 60% всіх ремісників в старих федеральних землях відносяться до майже 18 мільйонів членів коопераційних банків.

Основою міцної торгівельної політики, поряд із постійно наявною достатньою ліквідністю, є добре забезпечення власним капіталом. Кредитним товариствам у 2014 році вдалося збільшити балансовий власний капітал з плюсом у 4,5 проценти до 44,5 мільярдів євро. Так як коопераційним банкам стало вдавалося протягом останніх років посилювати довіру до їхньої моделі бізнесу з боку їхніх членів та клієнтів, - це можна побачити у відображенні на збільшенні кількості членів з 16,2 мільйонів у 2008 році до більше ніж 18 мільйонів до кінця 2014 року. Для того, щоб мати змогу, як середній за розміром банк, пропонувати своїм клієнтам весь перелік фінансових послуг, Фолькс/Народні-банки та Райффайзен-банки працюють разом на партнерських засадах з часу їхнього заснування та заснували вже десятки років тому спеціальні інститути, з чією допомогою вони можуть запропонувати їхнім клієнтам повний сервіс, все що стосується грошей – поняття універсальних фінансових послуг.

Банк-DZ AT Німецький центральний коопераційний банк, а також банк-WGZ AT Західнонімецький коопераційний банк разом зі своїми дочірніми товариствами знаходяться у розпорядженні Фолькс/Народних-банків та Райффайзен-банків, для того, щоб, наприклад, мати змогу розміщувати засоби, які не потрібні наразі в активних банківських операціях, на різні строки та забезпечувати їхню потребу у рефінансуванні. Більше того, вони створюють для їхніх членських інститутів безпосередні містки до національних та міжнародних ринків грошей, капіталу та валюти.

Через відповідну до потреби інфраструктуру вони уможливають для їхніх банків-членів надання компетентного консультування їхнім клієнтам в усіх областях бізнесу та кваліфіковане поводження з цінними паперами та ведення закордонних операцій, а також внутрішній та закордонний платіжний обіг.

В операціях з іпотечними кредитами разом працюють Акціонерне Товариство Німецький коопераційний-іпотечний банк, зареєстроване Товариство Мюнхенський Іпотечний банк та AT банк-WL Вестфальський ландшафтний земельний кредитний банк. AT Баушпаркассе Швєбіш Халл вважається найсильнішою щодо об'єму клієнтів німецькою ощадною касою і завершає собою пропозицію в області фінансування власності на будинки та житлову нерухомість. Одночасно вона є найбільшою будівельною ощадною касою Європи. Коопераційні банки, завдяки AT «R+V Versicherung» покривають всю область страхування та пропонують з Товариствами профспілок «Union Investment Gruppe» дуже цікаві пропозиції щодо грошових вкладів. Перелік послуг доповнюється товариствами, що займають управлінням майном, лізингом та факторингом. Разом з банком-DZ, банком-WGZ, коопераційними іпотечними банками та Баушпаркассе Швєбіш Халл коопераційна група банків досягає сумарного балансового результату у більше ніж 1,2 трильйони євро.

2.2 Земельні товарні кооперативи та кооперативи по наданню послуг.

З ідеєю «допомога через самопомогу» Фрідріх Вільгельм Райффайзен заснував у голодну зиму 1846/47 років «Товариство самопостачання хліба та зерна» („Verein für Selbstbeschaffung von Brot und Früchten“). Із заснуванням цього об'єднання він заклав перший камінь у земельній кооперації. Надалі в 1864 році з «Товариством Хеддесдорфської позикової каси» („Heddesdorfer Darlehnskassen-Verein“) він став хрещеним батьком першого земельного зареєстрованого Товариства.

Протягом наступних років виникло багато зареєстрованих товариств (зТ), які забезпечували сільське господарство необхідними засобами виробництва, наприклад, посівним матеріалом та худобою, а також аграрною технікою, та, одночасно, брали на себе грошовий обіг. При цьому мова ішла про кредитні товариства з торгівлею товарами. Поряд із цим засновувалися кооперативи по закупівлі та збуту, а також кооперативи по переробці, наприклад, для переробки молока та виробництва вина.

Сьогодні, станом на 31.12.2014 року, в Німеччині працюють 2.316 земельних зареєстрованих товариства/кооперативи з річним оборотом у 66 мільярдів євро та 82.000 зайнятими. Так як створення земельних зТ в старих федеральних землях все іще частково є двоступеневим зі створенням первинного та центрального кооперативу, до них іще також відносяться 5 основних кооперативів з області виробництва товарів. Зі східними федеральними землями до кооперативів по закупівлі та збуту, а також до кооперативів по переробці додалися 765 аграрних кооперативів, у формі виробничих кооперативів. У розподілі на галузі це виглядає наступним чином:

- 125 кредитних кооперативів з товарними операціями з обігом у 1,8 мільярди євро, все іще відображають походження установ Райффайзену.
- 293 кооперативів по закупівлі та збуту отримують обіг у 8,1 мільярдів євро. Вони забирають продукти у фермерів, такі, як, наприклад, зернові та олійні та одночасно піклуються про забезпечення їх засобами виробництва і ведуть паралельно іще ринки з будівельними матеріалами та Райффайзен ринки.
- 35 підприємств по переробці молока, а також 190 інших молокопереробних кооперативи з обігом у 14,8 мільярди євро зайняті в молочній галузі.
- 92 кооперативи по роботі з худобою, розведенню та виробництву м'яса з оборотом у 6,6 мільярди євро опікуються їхніми членами у м'ясному секторі.
- 88 кооперативів по роботі з овочами, фруктами та садами з оборотом у 3,3 мільярди євро забезпечують збут продукції їхніх членів.
- 169 виноробних кооперативи з оборотом у 0,8 мільярди євро виготовляють та продають високоякісні німецькі вина.
- 765 аграрних кооперативи працюють у виробництві первинної продукції (сировини) та отримують щорічний обіг у 2,2 мільярди євро.

До цього додаються п'ять основних кооперативів (регіональні центри забезпечення/постачання сільськогосподарських кооперативів «Райффайзен»), які працюють в класичному товарному секторі, однак, також покривають і всі диверсифікаційні галузі, як, наприклад, паливні матеріали, Райффайзен ринки та ринки будівельних матеріалів, та досягають щорічного обігу у 27,9 мільярди євро. Вже протягом багатьох років на аграрних ринках спостерігається масивна зміна структури. Наслідком цього є те, що все більш вираженим стає процес концентрації. Кооперативи (зТ) повинні все більше орієнтуватися за межі національних кордонів,

однак, також іще забезпечувати сільські регіони. В той же час, вони стикаються з потребою враховувати все більший об'єм законодавчих регулювань. Вони починаються з організації ринків, наприклад, в секторі виробництва овочів та фруктів, та продовжуються аж до суворих вимог до гігієни, і пов'язуються одночасно з широким переліком приписів для всього сектору виробництва продуктів харчування та кормових засобів. Захист прав споживачів, який постійно стає все більш суворішим, вимагає від підприємств впровадження додаткових, частково суто адміністративних, заходів. Не дивлячись на високі вимоги, кооперативи повинні затверджуватися на ринках та поводитися відповідно до наявної європейської конкуренції. При цьому на першому плані стоїть підтримка їхніх членів шляхом скуповування у них продукції та забезпечення засобами виробництва по всій сільській місцевості.

До кооперативів по збуту належать, зокрема, сільськогосподарські товарні кооперативи, які поряд зі збутом сільськогосподарської продукції одночасно пропонують їхнім членам різноманітні товари, які належать до сільськогосподарських потреб (добрива, корми, посівний матеріал, засоби для боротьби зі шкідниками, сільськогосподарські машини, а також польові агрегати, тощо). Тому вони, як правило, називаються кооперативами по закупівлі та збуту. Окрім цього, до них також відносяться сільськогосподарські переробні кооперативи, які або використовують неперероблену продукцію їхніх членів для отримання нових продуктів, або ж переробляють її за спільним рахунком (наприклад, кооперативні молокопереробні підприємства, кооперативи по переробці яєць, кооперативи по роботі з худобою та переробці м'яса, кооперативи по роботі з овочами та фруктами, кооперативи по переробці хмелю, кооперативи по вилову та переробці риби, виноробні та винокурні кооперативи).⁵⁸

Основна сфера діяльності кооперативів по закупівлі та збуту полягає у збуті продукції їхніх членів. Поряд із класичним ринком зернових центральну роль тут відіграють олійні культури/відновлювана сировина. Тут вже протягом років зТ сприяють створенню Non-Food-ринків (ринків не харчової продукції). Вже х початку 90-х років кооперативи Райффайзен постійно здійснювали інвестиції з метою збільшення збуту кінцевих продуктів з відновлюваної сировини. При цьому в фокусі уваги знаходиться збут біодизелю або складного метилового ефіру з ріпаку. Це сприятливе для навколишнього середовища пальне пропонується наразі по всій території країни на майже 850 кооперативних заправках. Картопля у збуті також відіграє важливу роль. Однак, вже потягом років споживання картоплі постійно зменшується, так що існує необхідність у розробці нових стратегій збуту, пов'язаних з пропозицією кращої якості, щоб відповідати трендові. Другою основою діяльності кооперативів по закупівлі та збуту є закупівля засобів виробництва. Поряд із класичними засобами виробництва, такими як посівний матеріал, добрива та засоби захисту рослин, до них також належить область аграрної техніки, а також мінеральні оливи та пальне. Однак, в центрі уваги знаходяться не тільки класичні області, а також і торгівля будівельними матеріалами на більше ніж 700 сучасних спеціалізованих будівельних ринках, які через постійний розвиток стикаються зі складними викликами. До цього слід додати зТ, як представників роздрібною торгівлі в області 1565 сучасних Райффайзен ринків, які пропонуються великий асортимент товарів для саду, догляду за тваринами та домашнім господарством аж до кінцевого споживача.

Широко поширені також закупівельні кооперативи («сировинні об'єднання»). Підприємства займаються закупівлею сировини, зокрема, готових товарів на рівні оптової торгівлі для їхніх

---

⁵⁸ Bauer: Genossenschafts-Handbuch, Erich-Schmidt-Verlag, Loseblattwerk, 2016

членів. В області сільськогосподарських зТ функція закупівлі регулярно поєднується зі збутом та продажем продукції членів.

Враховуючи існуючу конкуренцію, закупівельні кооперативи додатково пропонують широкий спектр послуг «з одних рук», зокрема, консультаційні послуги, підтримку в області маркетингу, спільну рекламу, адміністрування заходів по підтримці та послуги в області електронної обробки даних.⁵⁹

Розвиток сучасних зТ та різноманітні потреби їхніх членів у вільному конкурентному середовищі зумовлюють те, що кооперативи, які виключно спеціалізуються тільки на закупівлі та збуті існують доволі рідко; їхня основна діяльність пов'язана, як мінімум, з наданням послуг, таких як консультації, аж до так званих «Full-Service-кооперативів» («кооперативів повного сервісу»), які надають їхнім членам повний спектр корисних послуг. Вони існують в області охорони здоров'я, зокрема, серед аптек, лікарських практик та лікарень. Члени закупівельних кооперативів відносяться до зТ щодо ділових зв'язків, як ринкові партнери; вони принципово не зобов'язані купувати в зТ. Однак, з обоюдних коопераційних довірчих відносин для члена кооперативу за певних умов можуть виникати принципові зобов'язання, також що стосується перевірки пропозиції зТ. Виконання коопераційного завдання щодо підтримки означає надання членам в довгостроковій перспективі та в повному асортименті пропозицій, які, як мінімум, відповідають умовам, які пропонують конкуренти. В рамках закріплених в їхніх статутах завдань, закупівельні кооперативи також здійснюють для їхніх членів посередницькі операції та операції, пов'язані з наданням товарів минаючи оптову торгівлю. У випадку останніх, товари замовляють у постачальника через зТ, при чому постачаються безпосередньо члену кооперативу. У випадку посередницьких операцій зТ виступає лише посередником, хоча зТ частково також пропонують додаткові послуги, наприклад, такі як прийняття на себе делькредере (поручительство) або централізоване регулювання. З центральним регулюванням зТ бере на себе здійснення платежів щодо претензій постачальників за договором по відношенню до його членів.

Кооперативами по збуту є, зокрема, сільськогосподарські товарні кооперативи, які продають в торгівельні мережі або кінцевим споживачам, частково після переробки (переробні кооперативи, виробничі кооперативи), сільськогосподарську продукцію їхніх членів (наприклад, кооперативні молокопереробні підприємства, виноробні кооперативи, кооперативи по роботі з худобою та переробці яєць, тощо). З цим, як правило, пов'язане придбання певних сільськогосподарських товарів членами кооперативу, таких як добрива, корми, посівний матеріал, засоби боротьби зі шкідниками, сільськогосподарські машини, тощо. Таким чином, ці кооперативи стимулюють створення кооперативів по придбанню та збуту.

До «переробних кооперативів» відносяться коопераційні підприємства, які переробляють продукцію їхніх членів або використовують її непереробленою на загальний рахунок, як, наприклад, кооперативні молокопереробні підприємства, кооперативи по роботі з тваринами та переробці м'яса, кооперативи по роботі з овочами та фруктами, вилову та переробці риби, виноробні та винокурні кооперативи, тощо.

З початку 2015 року молокопереробні кооперативи більше не підлягають ринковому порядку/регулюванню, так що зростання виробництва молока веде до пристосування до ринкових умов. Зокрема, через поведінку точок роздрібної торгівлі продуктами харчування молокопереробні кооперативи бачать для себе, як правило, позитивні тенденції розвитку щодо

---

⁵⁹ Fandrich in Pöhlmann/Fandrich/Bloehs: Kommentar Genossenschaftsgesetz, Beck-Verlag, 4. Auflage 2012

споживачів та експорту, однак, піддаються значному та зтяжному тиску з боку ціни та витрат.

Кооперативи (зТ), які працюють в секторі тваринництва та виробництва м'яса, обслуговують дві області. З одного боку кооперативи по роботі з тваринами торгують продуктивними та племінними тваринами, а також забійними тушами. З іншого боку, забійні підприємства переважно продають яловичину та свинину під найжорсткішим наглядом щодо вимог ветеринарної гігієни та гігієни виробництва м'яса.

Кооперативи по роботі з овочами та фруктами приймають і надалі участь в якості визнаних виробничих організацій в ринковому порядку. Кооперативи по вирощуванню квітів та садівництву продають продукти їхніх членів по іншому, ніж це роблять кооперативи по роботі з овочами та фруктами, часто іще на аукціонах за часом.

У відповідь на постійно зростаючі вимоги до захисту прав споживачів та якості, кооперативи запускають власну систему управління якістю та, наприклад, в секторі по роботі з м'ясом та овочами/фруктами вводять QS-знаки перевіреної якості, а в молочному секторі – QM-молоко.

Щодо аспекту управління якістю, під наглядом також знаходиться виробництво вина німецьких виноробних кооперативів. Продаж перевірених вин проявляються у зростаючій ринковій частині для червоних вин та ринковій частині білих вин, яка все іще скорочується.

Сільське господарство в Східній Німеччині значною частиною покривається за рахунок аграрних кооперативів. При середньому розмірі підприємства у приблизно 1.700 гектарів, область виробництва первинної продукції стоїть під знаком аграрної реформи ЄС та проблемним розвитком ціни та врожайності останніх років.

2.3 Виробничі кооперативи

Виробничі кооперативи (ВК), особливо ті, що існували за ранніх часів колишньої НДР, і були за правовою формою сільськогосподарськими виробничими кооперативами (СВК) представляють собою особливу форму зТ.

Ці аграрні кооперативні товариства є виробничими кооперативами відповідно до положення § 1 абзацу 1 цифри 4 GenG (Закон про кооперативні товариства). В якості одного з видів кооперативів в загальній родині кооперативів їм властиві певна специфіка підприємницького устрою, бо в них існує ідентичність підприємців та найманих робітників та не відбувається перенесення окремих господарчих функцій на засновані з цією метою підприємства (як у всіх інших зТ), а існує повна інтеграція господарств членів кооперативу до цього підприємства.⁶⁰

«Принцип ідентичності» існує в такому вигляді, що члени кооперативу одночасно є підприємцями та співробітниками – роботодавцями та найманими працівниками. Ця ознака є загально визнаною. Ранній текст закону «виробництво продукції для продажу на спільний рахунок» передбачає спільне виробництво в такому вигляді, що члени кооперативу – всі члени – зайняті на роботі в підприємстві зТ як несаможиттєві наймані працівники. Додаткова підтримка зосереджується на створенні та збереженні робочих місць, оплаті за виконану роботу, а також участь у розподілі отриманого прибутку. Враховуючи таку точку зору не існує сумнівів щодо віднесення виробничих кооперативів до поняття, зазначеного у § 1 GenG – тим більше, що участь у розподілі прибутку не представляє собою первинне завдання по підтримці. Таким

⁶⁰ Steding: Agrargenossenschaften – Beteiligung der Mitglieder am Unternehmenswert und Abfindung bei ihrem Ausscheiden. In: Briefe zum Agrarrecht 3/2001

чином мова іде про «типовий виробничий кооператив». ВК проявляється у дворазовому зв'язуванні членів як членів товариства та найманих працівників, існують товариські та робочо-правові відносини. Робочо-правові відносини засновані на членстві, вони є передумовою для того, щоб ВК міг надавати свої послуги по підтримці в розумінні предмета своєї підприємницької діяльності. Без робочих відносин членство втрачає свій сенс. Робота в ВК стоїть в центрі обов'язків його членів. Ті співробітники, що себе добре проявили, повинні залучатися до рядів членів. Складнощі, які впливають на практиці з протиріччя між товарисько-правовою рівністю та робочо-правовим розподілом та підпорядкуванням у ієрархії підприємства, зумовлюють необхідність у диференціації відносин в обох правових областях: товариські/коопераційні принципи, як, наприклад, дотримання рівності, не можуть застосовуватися в області правових норм, пов'язаних із працею; наприклад, призначається різна винагорода за працю – в залежності від досягнутого результату. З іншого боку, в окремих областях виглядає необхідним визнати, що робочо-правові обставини не можуть залишатися без впливу на членство: членство у ВК має своє пояснення/виправдання у наявності робочих стосунків. Тому виглядає обґрунтованим, що статут закріплює наявність робочих стосунків, як передумову для членства, та визначає логічним закінчення робочих стосунків, як причину для виходу зі складу членів кооперативу (виключення, «якщо відпали передумови для прийняття»). У випадку ВК під товариським/кооперативним обов'язком вірності слід також враховувати можливий великий інтерес осіб, яких це стосується, у збереження членства. Це повинно вже принципово діяти при розірванні робочого договору, особливо тоді, коли в статуті визначається наявність робочих стосунків, як умови для збереження членства. Звільнення, зумовлене виробничими вимогами, повинно бути можливим в інтересах працездатності ВК і, таким чином, в інтересах його членів. У випадку такого виходу зі складу членів мають бути враховані всі захищені інтереси члена, такі, як тривалість належності до ВК, тривалість робочих відносин, робочі результати, а також можливість знайти заняття/роботу іншим шляхом. На необхідність звільнення слід накладати особливо суворі масштаби. Невідповідними та недопустимими були б звільнення та виключення зі складу членів кооперативу тоді, коли, наприклад, члени в інтересах створення резервних фондів для ВК відмовилися від можливих часток заробітної платні. Для кооперативного відшкодування/компенсації у виробничих кооперативах діють загальні принципи:

- Надлишок, отриманий з результатів діяльності (надходжень) членів-найманих працівників може розподілятися між ними шляхом встановлення коопераційного відшкодування/компенсації.
- Надлишок, отриманий в результаті діяльності (надходжень) не членів-найманих робітників не може розподілятися між ними шляхом встановлення коопераційного відшкодування/компенсації.

За поширеною точкою зору у ВК є структурні слабкості, які ведуть до виникнення вирішальних недоліків у конкурентній боротьбі та, в довгостроковій перспективі, ставлять під загрозу працездатність та існування цього підприємства. За теоретичним підходом – самостійно визначена робота на власну відповідальність – ВК залишаються актуальними, не дивлячись на час. Проблема знаходиться у практичному виконанні.

Основною ідеєю виробничих кооперативів залишається уможливлення здійснення самостійно визначеної роботи на засадах власної відповідальності. Член кооперативу є одночасно найманим робітником та власником частки в підприємстві, що пояснює особливо напружені від-

носини. Поряд із коопераційними правами членів також без обмеження застосовуються визначення правових норм щодо трудових відносин.⁶¹ Ці напружені відносини як раз і зумовлюють структурні слабкості.

Існують складнощі з формуванням єдиної волі при прийнятті підприємницьких рішень, впорядкуванні ризиків та прибутку та, перш за все, через напруження між робочо-правовим впорядкуванням, як співробітника, та товарисько-правовим рівноправ'ям, як члена кооперативу. Якраз принцип коопераційного дотримання рівності може на практиці вести до проблем з мотивацією, бо гарантоване правове положення члена може виступати перешкодою при застосуванні робочо-правових санкцій. Якщо вдається отримати продуктивну мотивацію та оптимальну організацію господарства і підприємства виробничого кооперативу, виникає небезпека відмови членів від розгляду нових заявок на членство; необхідна робоча сила тоді залучається у вигляді найманих робітників без надання їм права участі у кооперативному товаристві. В такому випадку коопераційна форма підприємства доводить свою успішність щодо економічної підтримки його членів. Але чи може надалі зберігатися ВК залежить, зокрема, від правових та господарчих рамок умов. Як раз на фоні пошуку альтернативного економічного устрою в середині 80-х років виробничі кооперативи набули особливої актуальності. Питання працездатності та виживаємості ВК отримало особливої актуальності в результаті політичної та економічної ситуації після зникнення колишньої НДР. Економіка НДР була значним чином «коопераційно» організована. Так, наприклад, 3.850 «сільськогосподарських виробничих кооперативи» (СВК) з 850.000 членами забезпечували виробництво 92% сільськогосподарської продукції; 2.700 «виробничих кооперативи ремісників» (ВКР) з 160.000 членами займали частку у 40% в загальному об'ємі робіт та послуг, які виконували та надавали ремісницькі підприємства. Хоча Закон про коопераційні товариства в НДР формально не був скасований, він був витіснений спеціальними законами та обов'язковими «типовими статутами». У визначенні цілі та правовій структурі ці соціалістичні форми господарювання були мало подібними до зТ відповідно до GenG (Закон про коопераційні товариства). Підприємницька ціль більше не була в економічній підтримці членів, а була визначена як «соціалістичне виробництво у великих масштабах» для виконання «перенесених до народно-господарчого плану завдань щодо забезпечення населення».

Закон про пристосування сільського господарства (LwAnpG) від 29.06.1990 року передбачав можливість через «поділ» створювати нові зТ, персональні товариства або капітальні товариства для сільськогосподарського виробництва. СВК могли також перетворюватися на зТ шляхом зміни форми. Нажаль, ані LwAnpG, ані Договір про примирення/об'єднання між Федеративною республікою Німеччина та НДР від 06.09.1990 року не передбачали можливості для реструктуризації та продовження діяльності наявних ВК за правилами GenG – за умови збереження можливості для розпуску або перетворення на іншу правову форму. Досвід показує, що часто під тиском часу були створені нові структури, які віжко відповідали інтересам зайнятих в них осіб.

По ходу історії ВК проявили в собі типові «прояви змін»; з часів Оппенхаймера для цього використовується поняття «закону трансформації». Ця теза виходить із примусового розвитку ВК до форми товариства, орієнтованого на отримання прибутку та пов'язаного з рухом капіталу. Наявні члени не зацікавлені в тому, щоб залучати нових членів. Підтримка членів в такому випадку все більше і більше перекладається на участь у розподілі підприємницького

---

⁶¹ Fandrich in Pöhlmann/Fandrich/Bloehs: Kommentar Genossenschaftsgesetz, Beck-Verlag, 4. Auflage 2012

прибутку, шлях, який показово відображається у капітальних товариствах. В будь-якому випадку, фактично тенденція до «трансформації» зараз не відмічається. Члени завжди готові шляхом прийняття на себе наступних частин у бізнесі приймати участь у більшому обігу капіталу зТ. В кінцевому рахунку успіх на ринку сам вирішуватиме майбутнє цих підприємств; закріпиться та правова форма, яка найкращим чином відповідає інтересам членів. Тільки шляхом прийняття на роботу залежних від заробітної платні найманих робітників без членства ВК іще не стануть капітальними товариствами. Вони залишаться зТ, хоча і з новим ухилом/спеціалізацією щодо результатів підтримки. Так як закон не приписує, яким саме чином мають підтримуватися члени, принципово відсутні сумніви щодо того, щоб надавати отримані надходження членам також у формі розподілу прибутку, якщо підтримка іншими шляхами не є можливою – якщо в іншому зберігаються кооперативні структурні ознаки. Так буває, доки спільне підприємство підтримує економічні інтереси членів, і це може також відбуватися у змішаній формі через винагороду за роботу та участі у розподілу надлишків. Від ВК слід відрізнити «виробничі товариства». Тут члени не є найманими працівниками у кооперативному підприємстві. Вони набагато більше виробляють продуктів для членів, наприклад, з поставок членів. Актуальні форми: молокопереробні кооперативи, виноробні кооперативи, тощо. Може зустрічатися також виділення окремих частин підприємства членів в окреме зТ (цегляні заводи, пивоварні, каменоломні, тощо). Так звані виробничі кооперативи колишньої НДР мали, на противагу цьому, ознаки ВК.

2.4 Промислові кооперативи по виробництву товарів та наданню послуг.

Основою коопераційного ідейного змісту була воля до самоствердження дрібних та середніх підприємств (ДСП) по відношенню до сильних великих підприємств, зокрема, з області ремісництва та торгівлі в середині 19-го сторіччя. Майже 1.250 промислових кооперативів по виробництву товарів та наданню послуг щоденно підтверджують, що основна ідея як тоді, так і сьогодні залишається актуальною. Нові зТ створюються в областях охорони здоров'я, виробництва енергії та управління водними ресурсами, аж до зТ, які беруть на себе виконання комунальних робіт (наприклад, 822 зТ в області відновлюваної енергії з 150.000 членами).

Кооперативи з торгівлі продуктами харчування та ремісництва BÄKO, EDEKA, REWE, ZEN-TRAG, ZEDACH та SVG створюються у два рівні з первинних та семи центральних кооперативів (товариств), які переважно працюють на національному рівні з загальним центральним оборотом в 2014 році у 84 мільярди; включаючи обороти групи REWE та EDEKA. Це представляє собою відмінність по відношенню до інших промислових кооперацій, де, не в останню чергу через концентрацію, центральні кооперативи (товариства) були скасовані або втратили значення.

31.12.2014 року в Німеччині всього нараховувалося 1.262 промислових кооперативи по виробництву товарів та наданню послуг, з них 7 центральних кооперативів з загальним оборотом 117 мільярдів євро (центральний та первинний рівень). В розрізі за галузями наступний перелік відповідає первинним кооперативам:

- 53 зТ з області торгівлі продуктами харчування та делікатесами (наприклад, EDEKA, REWE, торгівля тютюновими виробами, оптовий продаж напоїв) з оборотом у 86,1 мільярдів євро,
- 98 зТ з області торгівлі споживчими товарами (наприклад, для аптек, офісів, товари для дому, школи, іграшки, текстиль) з оборотом у 24,2 мільярди,

- 83 зТ з області продовольчого ремісництва (наприклад, пекарі та м'ясники) з оборотом у майже 3,5 мільярди,
- 95 зТ з області непродовольчого ремісництва (наприклад, будівництво та оздоблювальні роботи) з оборотом у 2,8 мільярди євро,
- 362 зТ вільних професій (лікарі, архітектори, консультанти з питань оподаткування) та інші професійні групи з оборотом у 1,2 мільярди,
- 148 виробничих та інших кооперативних товариства (наприклад, забійні підприємства) з оборотом у 520 мільйонів євро,
- 119 транспортних кооперативи (наприклад, вуличний рух та водне сполучення) з оборотом у 540 мільйонів та
- 151 виробничих товариства (наприклад, перукарські кооперативи, будівельні кооперативи, тощо) з оборотом у 128 мільйонів.
- 151 водних кооперативи з оборотом у 4 мільйони євро.

Правова форма зТ також дискутується і в інших областях надання послуг.

Ціллю промислових кооперативів по виробництву товарів та наданню послуг є економічна підтримка їхніх членів, що означає посилення їхньої конкурентоспроможності. Так, як ринки, на яких вони знаходяться, характеризуються все більш вираженим процесом концентрації, економічна активність зТ має першочергове значення для їхніх членів, так саме, як і для збереження широкої та різноманітної пропозиції товарів та послуг в Німеччині загалом.

Поряд з їхніми класичними завданнями, у набутті товарів за власними та посередницькими операціями, надання допомоги з боку організації збуту та надання інших послуг та консультацій для членів має вже настільки ж важливе, а частково навіть більше значення. Сьогодні промислові зТ представляють себе, як дуже складні, інноваційні об'єднані групи з різноманітною міжнародною діяльністю. Їхні послуги поряд із пропозицією товарів охоплюють весь спектр господарчо-економічної та підприємницько-політичної діяльності. До цього належить освоєння нових ринків по всьому світі, використання нових інформаційних та комунікаційних систем, різноманітна маркетингова діяльність, а також ведення раціональної логістики. Доповнюють асортимент послуг програми по наданню консультацій та підвищенню кваліфікації. Конкурентний тиск змушує кооперації з їхнього боку знов до кооперації. Часто це спільний продаж, однак, також і спільне проведення навчань або побудова спільної системи товарного господарства. Іноді за співпрацею слідує злиття.

При набутті товарів справа промислових зТ розділяється на власну (сховище та підприємства-постачальники) та посередницьку. При роботі зі сховищем зТ купують товари в промисловості, однак, також і в місцевих представництвах по закупівлі сировини та матеріалів на власний рахунок, перевозять їх до власного сховища і далі продають своїм членам. При роботі з підприємствами постачальниками зТ замовляють товари у виробника, який постачає їх безпосередньо їхнім членам. У посередницьких операціях члени купують на власне ім'я та на власний рахунок. Зареєстровані Товариства виступають посередниками та домовляються, як правило, про кращі умови для закупівель для їхніх членів. Часто поряд із посередництвом зТ надають інші послуги, такі, як, наприклад, прийняття на себе делькредере (поручительство) або центральне регулювання, що означає, здійснення платіжного обороту відносно претензій постачальників до членів.

Доволі різноманітним чином зТ представлені в області ремісництва. Поряд із класичною закупівельною кооперацією існують виробничі кооперативи, кооперативи по збуту, виробничі

товариства та інші кооперативні товариства. У виробничих кооперативах виготовляються окремі продукти ремісницьких підприємств, причому використовуються машини, інструменти та обладнання, які не могли б достатньо завантажуватися на одному підприємстві. Кооперативи по збуту реалізують продукцію підприємств їхніх членів. Під інші форми коопераційних товариств підпадають кооперативи по спільному користуванню, які утримують предмети виробництва для користування їхніми членами, як, наприклад, кооперативи по спільному користуванню риштуванням або будівельними кранами в будівництві. Робочою областю виробничих товариств є виробництво та збут предметів, а також надання спільних послуг. На відміну від виробничих кооперативів тут члени надають у розпорядження зТ свою робочу силу. Вони є найманими робітниками їхнього власного товариства. Ті ремісницькі товариства такого типу, що існують на сьогодні, походять із виробничих товариств ремісників (ВТР).

В колишній НДР кооперативна правова реформа була доволі активно представлена в окремих економічних областях. В формі КЗЗ (кооперативи по закупівлі та збуту) численні ремісницькі кооперативи могли підтримати самостійне ремісництво, яке терпілося в обмеженому обсязі. В 1952 році Берлінські Штукатури заснували перше ВТР, виробниче товариство ремісників. Їхнє правове підґрунтя врегульовувалося Рішенням Ради Міністрів від 18 серпня 1955 року. В ході хвилі націоналізації в 1972 році біля 11.000 приватних та напів державних робочих індустріальних підприємств та значна частина ВТР перетворилися на так звані народні підприємства (НП). Тим було завершено введення промислових підприємств середнього розміру до соціалістичних відносин власності та виробництва. Через обвинувачення Федерального фінансового суду від 14.09.1994 року стало зрозуміло, що щодо ВТР та кооперативів по закупівлі та постачанню для ремісництва (КЗПР) мова йшла про зТ соціалістичного прояву. З Постановою про заснування, діяльність та перетворення виробничих кооперативів ремісників (П-ВКР) від 8 березня 1990 року ВКР та КЗПР повинні були до кінця 1992 року, шляхом прийняття рішення загальними зборами, перетворитися на зТ або іншу форму, зазначену у П-ВКР, щоб попередити примусову ліквідацію; зміна правової форми на зТ вступала в дію із моменту занесення до GenoReg (кооперативного реєстру) та в багатьох випадках проводилася за підтримки коопераційних союзів, що мали перевіірочні функції по відношенню до кооперативів, які входили до складу їхніх членів.

2.5 Споживчі кооперативи

«Споживчі об'єднання» сьогодні часто позначаються як споживчі кооперативи або також кооперативи споживачів. Вони відзначаються тим, що об'єднуються кінцеві отримувачі (консументи/споживачі), щоб разом вести підприємство, від якого вони отримують товари або послуги.

Історично, їхня спеціалізація зосереджувалася на продуктах харчування та споживчих товарах. Хоча за часів Веймара кількість їхніх членів досягла числа у більше ніж 4 мільйони, за нацистських часів через їхню близькість до робочого руху з ними рішуче боролися. Через Закон про знижки (1933) та заборону прийняття ощадних внесків (1935) їм відрізали економічні можливості для розвитку, надалі слідувало повне скасування коопераційних структур у 1941 році та їхнє переведення до так званих суспільних підприємств німецького робочого фронту.

Після закінчення війни подальший розвиток на Сході та Заході проходили зовсім по різному. В НДР споживчі кооперативи зробили значний прорив за кількістю. Спеціалізуючись у своїй

діяльності на сільській місцевості, вони досягли загальної частки у забезпеченні продуктами харчування на рівні біля 40%, однак, за ціну у подальше віднесення до торгівлі, що контролюється державою, та – за виключенням первинного рівня – перешкоджання дійсній коопераційній демократії. 1968 року чверть населення була членом – споживачем. Споживчим кооперативам вдалося мобілізувати добровільні сили у великому обсязі. Після об'єднання Німеччини багато східнонімецьких споживчих кооперативів стали неплатоспроможними, однак, певній кількості з них вдалося пристосуватися до нових умов та знайти своє місце на ринку. В Західній Німеччині спочатку кількість споживчих кооперативів також збільшувалася, однак, в 1954 році з введенням у силу Закону про знижки та збереженням заборони на прийняття ощадних внесків у зростаючій масі стала відчутною проблема, що кооперативам не вистачає капіталу, щоб витримувати зростаючу конкуренцію з великими торгівельними мережами. Це в кінці кінців призвело до того, що правова форма зТ сприймалася багатьма споживчими кооперативами як кайдани і вони перетворювалися у акціонерні товариства споживачів, які надалі концентрувалися до кооп. АТ. Тим не менш виявилось, що з вже хворого зТ не може утворитися здорового акціонерного товариства. Кооп. АТ після 1989 року фінансово обвалилися та були скасовані. Не всі зТ пішли шляхом до АТ, так що на сьогодні збереглася певна частина традиційного сектору споживчих кооперативів Західної Німеччини у формі маленьких зТ, а також набагато ширше діюче вже за межами своєї федеральної землі походження кооп. зТ, колишнє кооп. зТ Шлезвіг-Гольштейн, яке на сьогодні є одним з найбільших німецьких зТ. З вісімдесятих років були заново створені споживчі кооперативи зі спеціалізацією на органічному виробництві, наприклад, кооперативи-місто-село або кооперативи для торгівлі чистим струмом, також іще кооперативи по наданню послуг для Вільних Шкіл, для догляду за інвалідами або для Car-sharing чи для постачання газу. Одним з найбільш відомих нових зТ є зТ „Tageszeitung“ (taz) («Щоденна газета») в Берліні.

2.6 Житлові кооперативи

Станом на 31.12.2013 року в Німеччині нараховувалося близько 2.000 житлових кооперативи (надалі: WohnGen), з них добрі дві третини в старих федеральних землях. Вони розпоряджались близько 2,2 мільйонами квартир. В німецькому фонді нерухомості для найму (біля 22 мільйони квартир) WohnGen займали частку в майже 10 процентів.

WohnGen є членами в регіональних кооперативних союзах, наділених перевірочними функціями по відношенню до кооперативів, що входять до складу цього союзу, які об'єднані у GdW Федеральний союз німецьких підприємств по житлу та нерухомості зТ в Берліні.

Поряд із будівництвом квартир, які потім винаймаються, WohnGen також будують квартири для подальшого продажу членам (протягом років з 1950 по 1990 було побудовано 500.000 приватних будинків та квартир; у 2014 році: 352).

Починаючи з перших років існування WohnGen (1862) у певних федеральних землях держави відповідні податкові пільги та звільнення від сплати зборів були пов'язані із тим, що WohnGen в їхньому статуті визначали загальнокорисні принципи, що означає

- При визначенні їхньої ціни за оренду орієнтуватися «не на отримання прибутку, а на принцип покриття витрат»,
- Здавати квартири в першу чергу «широким верствам населення», конкретно державним службовцям та робітникам,

- Повністю відмовлятися від дивідендів або обмежувати їх до 4 або 5%,
- При виході зі складу кооперативу одного із членів та при ліквідації кооперативу відмовлятися від участі у прихованих резервах.

Будучи створеним для WohnGen, себе виправдав Закон про житлову суспільну корисність від 29.02.1940 року. Протягом 60-ти років, аж до відміни Закону 01.01.1990 року, майже всі WohnGen в старих федеральних землях були зобов'язані єдиним повідомленням про визнання земельного відомства будувати квартири, здавати їх за оренду, що лише покривала витрати та брати на себе інші зобов'язання відносно господарчої діяльності. За це вони отримували звільнення від корпоративного та промислового податків, а також інші пільги щодо податку, який сплачується при купівлі земельної ділянки, а також публічних зборів.

Дотримання положень Закону про житлову суспільну корисність перевірялося кооперативними союзами, наділеними перевірочними функціями по відношенню до кооперативів, що входять до складу цього союзу. Для здійснення нагляду та, зокрема, для надання погоджень в порядку виключення, при відхиленнях від визначеного в Законі кола діяльності, відповідальними були найвищі земельні відомства, що мали житлово-політичну орієнтацію. Так договори по користуванню житлом за винаймом існували тільки за державно погодженим зразком. Ціна оренди орієнтувалася на регулювання за яким повинні були покриватися витрати на утримання житла, що були подібними до соціального житлового будівництва.

В старих федеральних землях до цього додавалися іще і зобов'язання на основі підтримки на квартири у соціальному житловому будівництві. Біля 900.000 з всього 1,2 мільйонів квартир WohnGen в старих федеральних землях отримували підтримку соціального житлового будівництва протягом 1950-1980 років, що означає, що вони могли здаватися в оренду тільки за погоджену оплату для покриття поточних витрат та тільки особам з обмеженими доходами – як правило, призначеним відомствами на отримання житла. Їхнє фінансування було можливим тільки за допомогою фінансових засобів підтримки з боку держави. Наразі відповідні зобов'язання набули регулярного характеру та значним чином виплатилися за рахунок зворотних платежів публічних коштів.

В області колишньої НДР проходив паралельний розвиток. Для WohnGen в нових федеральних землях – на колишній території держави НДР – протягом 1953-1990 років відповідні закони, постанови та типові статuti забезпечували для житлових кооперативів робітників та загальнокорисних зТ те, що квартири могли здаватися лише обмежено та певним колам осіб (наприклад, найманим працівникам окремих заводів) та тільки за настільки низьку орендну плату (найвища ціна в марках НДР – 1,00/м² житлової площі), що ремонт та підтримка у справному стані старих будівель не були можливими. За це WohnGen отримували особливі пільги в рамках програм нового будівництва (так званих панельних будівель) при видачі кредиту, а також розподілу земельних ділянок під забудову.

1990 року з відміною Закону про житлову суспільну корисність та поверненню GenG в нових федеральних землях зобов'язання щодо кіл діяльності та визначення ціни оренди для WohnGen були скасовані.

Звільнення від оподаткування надалі отримують 77% WohnGen, так звані орендні кооперативи, відповідно до § 5 № 10 KStG.

Особливу підтримку отримували WohnGen, орієнтовані на власність, через спеціальну надбавку для їхніх членів, що увійшли до складу кооперативу до 01.01.2006 року, при набутті часток в кооперативі, якщо в статуті було гарантоване модифіковане право на набуття квартир,

якими вони самі користувалися. 2008 року ця підтримка була заміщена на так званий «житловий відвал». Відповідно до нього, набуття наступних часток в кооперативі могло підтримуватися через договір про забезпечену старість відповідно до Закону про власне житло для пенсіонерів.

Законом про допомогу у погашенні старих боргів WohnGen в нових федеральних землях громадянам видавалися значні кредити на часи НДР – 150,00 марок/м² житлової площі. Однак, вони (землі) повинні були зобов'язуватися на продаж 15% їхнього фонду, пов'язаного з процентним відрахуванням купівельної ціни. Також діяли особливі зобов'язання щодо зайняття через Закон про зобов'язання щодо зайняття в нових федеральних землях. Навіть хоча ці зобов'язання щодо продажу і були скасовані з 1999 року завершальним Законом, залишкова заборгованість та відведення цінності, яке відбулося в результаті продажу, іще сьогодні обтяжують WohnGen в нових федеральних землях. Скорочення кількості населення та зміна структури ведуть до підвищення простою житла.

Щоправда, знесення пустих житлових приміщень, яке відбулося в рамках програм перебудови міст, які підтримувалися за рахунок публічних коштів, економічно посилило житлові кооперативи.

3 ПОЛІТИЧНІ РАМКОВІ УМОВИ ТА СТРАТЕГІЧНІ ВИЗНАЧЕННЯ ЦІЛЕЙ

Основою, як і раніше, є Закон про кооперацію. У цього є довга історія. Німецька кооперація, до виникнення посилається на намагання Германа Шульце-Деліча та Фрідріха Вільгельма Райффайзена, була врегульована законодавчим чином через прусський Закон, що стосувався приватно-правового положення промислових та кооперативних товариств від 27 березня 1967 року.

Ці два чоловіки, незалежно один від одного, заснували перші кооперативи. 1846 року Фрідріх Вільгельм Райффайзен в Вейєрбуші утворив перші допоміжні об'єднання для підтримки страждаючого сільського населення. У 1862 році він заснував «Товариство Хеддесдорфської позикової каси» („Heddesdorfer Darlehnskassenverein“), яке сьогодні вважається першим кооперативом в райффайзеновському розумінні. В той самий час, Херманн Шульце-Деліч запустив в Німеччині допоміжну акцію, яка мала допомогти ремісникам, які опинилися у скруті. За принципами самопомогли, самоуправління та самовідповідальності, він заснував 1847 року «Сировинну асоціацію» („Rohstoffassoziation“) для теслярів та чоботарів та 1850 року «Товариство сприяння отриманню кредитів» („Vorschussverein“) – попередників сьогоднішніх Фольксбанків (народних банків).

Закон про кооперацію пройшов численні кроки у своєму розвитку: 1 травня 1889 року в силу вступив імперський закон відносно промислових та кооперативних товариств, який в своєму подальшому розвитку 1922 року врегульовував збори представників, 1933 року – обмеження у відповідальності, 1934 року – обов'язковість членства у кооперативних об'єднаннях, наділених контролюючою функцією, 1937 року – обов'язковістю внесення додаткового грошового внеску, поводження товариства з іншими особами – не його членами та автономію статуту, а також в його найновішій редакції від 2006 року, зокрема, полегшення при заснуванні.⁶²

---

⁶² Döluschitz: Nachhaltigkeit und Genossenschaften. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 3 (Sep 2016)

За поданням Шульце-Дельча цей закон за внесення деяких змін та доповнень були визначено 4 липня 1868 року як Федеральний закон Північної Німеччини та лише 1871 та 1873 року скасовано, через введення в усіх німецьких федеральних землях закону, єдиного для всієї території держави. «Імперський Закон, щодо промислових та кооперативних товариств» від 1 травня 1889 року, на який іще здійснило вплив звернення Шульце-Деліча «матеріал для ревізії закону про кооперативи» з 1883 року, представляє собою один з найшвидших прикладів розвитку німецької кооперації та відповідне удосконалення кооперативних правових норм, змінених в результаті цього потреб кооперативної практики. В результаті прийняття цього закону перш за все була допущена обмежена відповідальність, зроблено залежним від внесення до судових списків членів товариства отримання та втрату членства, введена законодавча ревізія, уможливлено створення центральних товариств та в результаті цього отримання кредитів через кредитні товариства і заборонена передача товарів через споживчі об'єднання особам, які не є членами кооперативу.

Після проведення деяких змін та доповнень, текст закону було оприлюднено 20 травня 1898 року. Протягом наступного часу, зокрема, через внесення змін від 1 липня 1922 року для великих кооперативів було введено положення про збори представників та створено спрощену процедуру для злиття кооперативів/товариств.

Закон від 18 травня 1933 року уможлиблював те, щоб при довготривалій неплатоспроможності дозволяти членам товариства отримувати доступ до залишків розподілених засобів. В результаті прийняття закону від 26 травня 1933 року стали набагато жорсткішими штрафи в особливо важких випадках кооперативної зради. Постанова про балансування кооперативів від 30 травня 1933 року вичерпним чином регулювала балансування зареєстрованих товариств та вносила відповідні зміни щодо підвищених вимог у публічності.

Закон від 20 грудня 1933 року мав своєю ціллю посилення правового захисту членів товариства. Він допускав тільки два види кооперативної відповідальності, а саме, обмежену та необмежену відповідальність. Хоча завдяки усуненню поодиноких атак кредиторів по відношенню до членів кооперативи/товариства з обмеженою та необмеженою відповідальністю по суті стали ближчими до кооперативів/товариств з обмеженим чи необмеженим обов'язком по доплаті, однак їхнє визначення виду відповідальності зберігалось. Закон надалі ввів примусове порівняння в процедурі встановлення неплатоспроможності для кооперативів та дозволив підведення підсумків по порівнянням між управляючим процедурою встановлення банкрутства та окремими членами.

В результаті прийняття закону 30 жовтня 1934 року приписи щодо кооперативних перевірок піддалися ґрунтовним змінам. Строк проведення перевірки для кооперативів з певною балансовою сумою було скорочено до одного року, а для всіх кооперативів для запобігання скасування було призначення обов'язкове членство в одному з об'єднань, яке б мало функцію по проведенню перевірки. Було введено обов'язкове членство, бо в кризові роки було виявлено, що ті кооперативи, які належали до об'єднань, в результаті опіки та перевірок об'єднанням набагато краще змогли справитися зі складнощами, що виникли, ніж ті кооперативи, які не відносилися до об'єднань. В якості єдиного для всіх носія перевірок біло відтоді визначено об'єднання, які мали функції по перевірці. Громадянська та адміністративно-правова відповідальність об'єднання, яке мало б функції по перевірці, та контролеру були детально врегульовані та було прояснено питання щодо створення публічного кооперативного господарчого контролеру та визначено вимоги до його особистої та фахової кваліфікації. Відпо-

відно до його підвищеної відповідальності, нововведення у законодавстві надавало об'єднанням, які мали функції по перевірці, можливість досягати врахування результатів перевірки та наполягати на усуненні визначених недоліків. В результаті прийняття Постанови про перевірки щорічних звітів кредитних установ від 7 липня 1937 року було (спочатку в обмеженому обсязі) також приписано для кредитних інститутів в правовій формі зареєстрованого товариства проходити перевірку щорічних результатів діяльності, а завдяки законодавчому нововведенню від 13 квітня 1943 року за прикладом Закону про акції від 30 січня 1937 року було створено нові об'єднані правові норми, для того, щоб полегшити та спростити злиття кооперативів/товариств, без того, щоб зашкодити інтересам залучених у них осіб.

Тим часом, при Академії німецького права 1936 року було створено комітет з питань кооперативного права, на який було покладено завдання у перевірці німецького кооперативного права на предмет необхідності у його реформуванні. Результат його дослідження було опубліковано 1940 року у докладній записці «Правові норми німецьких кооперативів», однак, війна вплинула на відтермінування планів щодо реформ.

Коли після завершення війни в результаті нової організації держави повноваження щодо законодавчої діяльності були 1950 року перенесені на Німецький Бундесрат, було проголошено, звільнити в тому числі і кооперативне право, зокрема шляхом введення Закону про впорядкування законодавства щодо торгівельно-правових питань від 18.04.1950 року, від законодавчих приписів, пов'язаних з війною. Так як Постанову про господарчих контролерів у кооперативі, яких можна було б замовити публічно, від 07.07.1936 року більше не можна було застосовувати, бо створені нею установи припинили існування, відбулися необхідні впорядкування правових основ для визначення положення господарчих контролерів в кооперативі через Закон щодо господарчих контролерів у кооперативі від 17.07.1952 року.

Руйнування єдності та розподіл Берліну на східний та західний сектори зумовили необхідність у введенні Закону про правові відносини у промислових та кооперативних товариствах з місцезнаходженням у Берліні від 09.01.1951 року.

Наступні зміни Закону про кооперацію з кінця Другої Світової Війни⁶³:

через § 1 Закону про зміни приписів Закону відносно промислових та кооперативних товариств та Закон про знижки від 21.7.1954 року був скасований § 8 абзац 4, який забороняв споживчим об'єднанням продаж товарів особам, які не є їхніми членами, після того як його застосування вже з часів закінчення війни піддавалося оскарженню. В той же час з § 8 абзацом 4 повинні були також бути послідовно скасованими і інші приписи з §§ 31, 152 та 153, які знаходилися з ним у зв'язку.

Через Закон про зміни та доповнення витратно-правових приписів від 26.7.1957 року з метою спрощення норм права, які регулюють стягнення судових витрат, було змінено та доповнено цілий ряд приписів щодо судових витрат. З систематичних причин при цій можливості через статтю XI § 4 абзац 1 № 2 § 159 Закону про кооперацію з дією від 01.10.1957 року їх було змінено, змістовно погоджено та прийнято, як § 83 у Положенні про витрати від 01.10.1957 року.

У зв'язку із новим регулюванням правових норм щодо засвідчення (Закон про засвідчення від 28.8.1969, BGBl. I S. 1513) також були змінені важливі положення Закону про кооперацію. Так як засвідчення та посвідчення як основи для уніфікації підходів до засвідчення паперів

⁶³ Lang/Weidmüller: Kommentar Genossenschaftsgesetz. De Gruyter Verlag, 38. Auflage, 2016

принципово повинні були відбуватися тільки через нотаріуса, всі приписи Закону про кооперацію також повинні були бути зміненими, зокрема ті, що дозволяли безпосереднє внесення до протоколу суду. Мова ішла про приписи, зазначені у §§ 11 абзаці 3, 28 абзаці 2, 84 абзаці 3 та 157 абзаці 1 GenG. Однак, відповідно до положень § 63 BeurkG відповідальність за публічні засвідчення, здійснені у відповідності до земельного закону іншими особами або органами, могла переноситися. Цією винятковою можливістю в багатьох випадках користувалися федеральні землі.

Вже при обговоренні проблеми із усуненням § 8 абзацу 4 у економічних кіл, які знаходилися у конкурентній боротьбі із кооперативами виникали запитання щодо положення кооперативів в сьогоднішньому господарчому житті та, зокрема, щодо їхнього конкурентного положення відносно торгівлі. Після того, як у дебатах в Бундестазі від 10.12.1953 року про скасування заборони на проведення операцій з особами, які не є їхніми членами для споживчих об'єднань це питання було принципово обговорено, Бундестаг та Бундесрат звернулися до Федерального уряду влітку 1954 року з пропозицією по перевірці діючих кооперативів та невідкладному початку підготовчих робіт для проведення реформи. На основі цього, за погодження з боку Федерального міністерства економіки та інших залучених Федеральних міністерств при Федеральному міністерстві юстиції було створено експертний комітет з кола представників правової науки, економічної науки, кооперативів, торгівлі та ремісників, для того, щоб прояснити принципові питання, перш ніж буде прийняте рішення щодо внесення змін у Закон про кооперацію. Консультування були закінчені в липні 1958 року. Роботи експертного комітету були оприлюднені Федеральним міністерством юстиції в 3-х томах з назвами: щодо реформи кооперативного права, реферати та матеріали. В передмові до 1-го тому тодішній Федеральний міністр юстиції Ноймайер відзначив, що діючий Закон про кооперацію виправдав себе, як правова основа для існування кооперативів. З датою у 23.02.1962 року Федеральне міністерство юстиції видало на публічне обговорення експертний проект Закону про кооперацію, та попросило провідні союзи в області економіки, зокрема, провідні кооперативні союзи, висловити свою думку з приводу запропонованого закону. Кооперативні союзи ретельно перевірили експертний проект; у спільному відгуку від 29.03.1963 року вони його відхилили. В широких колах залучених представників економічних кіл панувала спільна думка щодо того, що тодішній експертний проект не підходить в якості основи для майбутнього закону про кооперацію.

Протягом наступного часу в результаті розвитку економіки та конкурентних відносин виникли нові погляди, які дозволяли здійснитися спеціалізованій модернізації кооперативних правових норм. Це відбулося завдяки законодавчому нововведенню від 09.10 1973 року, яке вступило в силу 01.01.1974 року. Його ціллю, в першу чергу, було покращення ситуації з кооперативним власним капіталом, а також посилення керівництва в кооперативних товариствах. В зв'язку із цим доцільно зазначити, зокрема, наступні регулювання: статут може передбачати, що члени в процедурі банкрутства кооперативу не повинні надавати додаткові фінансові внески до майна неспроможного боржника; статут може визначати, що загальна сума пайових внесків буде приносити прибуток у вигляді нарахованих процентів; статут може надавати право членам у випадку виходу зі складу товариства на виплату частки з фонду участі, який створюється з цією метою; статут може визначати, що у випадку участі з наступними частками у справі не відбувається підвищення суми гарантії (поручництва); окремі частки у справі можуть – зі збереженням членства – скасовуватися; правління керує кооперативом на засадах власної відповідальності; представництво кооперативу завдяки статуту може бути

організовано доволі вільно; членам товариства надається можливість надавати іншим генеральну торгову довіреність та повноваження; заборона щодо надання кредитів особам, що не є членами, у Законі про кооперацію більше не міститься.

Четверта Директива ЄС мала ціллю уніфікацію різноманітних суспільно-правових приписів, особливо щодо обліку та звітності. Впровадження Директиви до німецької правової області відбувалося через Закон про балансову директиву від 19.12.1985 (BGBl. I S. 2355). Цим законом також були змінені різні приписи Закону про кооперацію, частково мали місце значні втручання у наявну до того часу правову структуру. Це стосувалося, наприклад, законодавчих регулювань обліку та звітності (§ 33) та правових норм щодо обов'язкових кооперативних перевірок (§§ 53ff.). По причині внесення змін до закону також були здійснені деякі погодження різних підзаконних приписів та пристосування до єдиних визначених понять Торгівельного кодексу.

Закон про прискорення процедури реєстрації від 20.12.1994 містив значимі для кооперативів зміни, зокрема щодо того, що «список членів товариства» більше не буде вестися торгівельним судом, що веде реєстри, а буде перенесено до сфери власної відповідальності кооперативів. Закон був також поводом замінити приписи з § 43a GenG про обов'язковість введення зборів представників, які вже протягом довгого часу оскаржувалися, та замінити їх на регулювання, яке б кожному кооперативу дозволяло на власний розсуд вводити змінами до статуту положення про призначення зборів представників у випадку нарахування більше ніж 1.500 членів у товаристві. Це означає, що кооперативи/товариства з великою кількістю членів в результаті внесення змін до статуту знов могли ввести поняття загальних зборів, для того щоб надати можливість всім членам безпосередньо приймати участь в роботі підприємства.

Законом про врегулювання правових норм відносно перетворення від 28.10.1994 року були скасовані положення з §§ 63e до 63i та 93a до 93s Закону про кооперацію. Наслідками цих змін було те, що ті положення про злиття кооперативів (§§ 93a до 93s) та про кооперативні об'єднання, які мають функції по перевірці (§§ 63e до 63i) були перенесені за змістом з GenG до нового Закону про перетворення (Стаття 1 UmwBerG). З цієї причини законодавець відповідав бажанням економічних кіл та кооперативів, також була передбачена можливість перетворення капітальних товариств на кооперативи, та навіть більше того, залучення кооперативних підприємств в регулювання щодо розщеплення (тут, зокрема, виділення/відокремлення), перенесення майна та зміни форми. Ці модернізовані правові регулювання для кооперативних підприємств створили правові передумови для подальшої успішної роботи всіх кооперативів. При всіх змінах та виникненні напруги, однак, не варто було б не помітити, що кооперативне право містить невід'ємні структурні елементи, чим завданням було б згладжування основних коопераційних цінностей. Практика, наука та не в останню чергу законодавство закликають до того, щоб зберігати та переконливо представляти ці основні коопераційні цінності.

Порядок про банкрутство, який вступив в силу з 01.01.1999 року від 05.10.1994 року у редакції від 31.08.2013 року розглядає юридичну особу також і зТ (§§ 11 абзац 1 InsO), без того, щоб значним чином змінювати щось відповідно до особливостей кооперативних приписів щодо банкрутства з §§ 98ff. Законодавець, зокрема на основі впливу всесвітньої фінансової кризи, вбачав потребу у проведенні певних пристосувань InsO до нових економічних та суспільних викликів, дотримався, однак, основного принципу якомога рівномірного задоволення вимог кредиторів. З 2012 року для цього застосовується три рівні правової форми ба-

нкрутства, які також змінили GenG. Перший рівень вступив в силу з 01.03.2012 року та розширив інструменти санації InsO (факультативний, поточний комітет кредиторів; претензії проти набуття часток товариства в плані процедури банкрутства; розширення власного управління та процедури захисту за американським прикладом). Другий рівень, як головним чином вступив в силу 01.07.2014 року, слугував для реформи процедури споживчої неплатоспроможності та звільнення від залишкових боргів. З Законом про скорочення процедури звільнення від залишкових боргів та для посилення прав кредиторів від 15.07.2013 року для приватних осіб, зокрема для тих, хто засновує власне підприємство, з липня 2014 року надається другий шанс, якщо вони сплачують частину боргів та процесуальних витрат.

Слідуючи за реформою Закону про кооперацію, Леманн (Lehmann)⁶⁴ у 2006 році вплив до кооперативних правових норм «краплю капіталістичної олії». Спочатку передбачалися для участі лише ті члени, що інвестують; були дозволені майнові внески; була створена можливість для визначення мінімального капіталу, відповідно до статуту; кількість засновників була скорочена з семи осіб до трьох; наглядова рада стала факультативною та було допущено наявність правління з однієї особи. Таким чином кооперативи/товариства значним чином наблизилися до капітальних товариств. Навіть поняття «товариш» було скасовано та замінено на поняття «член».

4 ЗНАЧЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Коопераційна концепція довела своє існування в якості дієвого засобу впливу на вирішення негайних «соціальних питань» через економічне посилення господарств членів. Завдяки тісній співпраці, слабші члени долучалися до солідарної єдності по підтримці, яка проявлялася у елементі стилю «службові погляди/спосіб мислення», надаючи покращення якості життя. Для визнання його позитивної соціальної дієвості тодішнім кооперативам надавалася велика суспільно-політична значимість.⁶⁵

Поряд із ознаками, нормованими законодавчим чином, кооператив, на основі його історичного розвитку, позначався цілим рядом інших принципів, які надавали йому типові відмінності по відношенню до інших форм товариств. Враховуючи недосконалості законодавчих регулювань, ці принципи можуть використовуватися для вирішення відкритих запитань. До традиційних принципів кооперації належать⁶⁶:

- Принцип самодопомоги
- Принцип самоуправління
- Принцип самовідповідальності
- Подвійна функція
- Принцип демократії
- Особливі довірчі відносини

⁶⁴ Lehmann: Das Genossenschaftsgesetz, das Kapital und die Reform des Jahres 2006. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 2 (Jun 2013)

⁶⁵ Ringle: Bedeutungswandel des sozialen Gedankens im modernen Genossenschaftswesen. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 1 (Mrz 2016)

⁶⁶ Fandrich in Pöhlmann/Fandrich/Bloehs, Kommentar Genossenschaftsgesetz, Beck-Verlag, 4. Auflage 2012

Як раз в сільській місцевості України протягом наступних років навряд чи варто очікувати на державну підтримку, в результаті чого підприємства змушені покладатися на власну самодопомогу та самоорганізацію. Якраз це і є центральною властивістю кооперативів: «Кооперативна самодопомога – відповідь на завищені вимоги до «державної руки»: це не піддається сумнівам. Лише «державна рука» також повинна бути готова від'єднатися від завдань, які вона перетягла на себе протягом минулих десятиріч, як наслідок переконання у всемогутності держави».⁶⁷

За своїм походженням кооперативи були об'єднаннями. Вони також створені відповідно до цього. Вони засновувалися з певною метою, наприклад, для забезпечення або звільнення від певних товарів, залучення кредитів, збуту сільськогосподарської продукції, переробки молока або виготовленню пива для власників ресторанів. В усіх випадках ініціатива походила від особи, яка бажала отримати та уявляла собі певні послуги або продукти, що в подібному вигляді уявляли та бажали отримати також і інші особи в тій самій громаді, в тому ж самому окрузі або у всій державі. Ніколи не йшла мова про те, щоб допустити до задоволення цих бажань всю громаду, округ, федеральну землю або ж державу. Тобто будувалося все на власній ініціативі. Це надавало перевагу для народного господарства у тому, що не все населення ставало відповідальним за бажання та потреби певної незначної його частини, а держава не повинна була брати на себе, організовувати та фінансувати те, для виконання чого вона загалом то могла запропонувати доволі погані передумови.⁶⁸

Зареєстроване товариство – це така форма підприємства, яка може виконувати її основні завдання у підтримці членів при дуже різноманітних економічних та суспільних передумовах, якщо тільки дотримуються принципи самодопомоги, самоуправління та самовідповідальності. Ідея кооперативної роботи може бути значимою як в простих економічних структурах, так і у високо розвинутих економічних та суспільних системах. Основою є зв'язок між здоровою власною користю (сприяння власним інтересам) та принципом солідарності (врахування рівноправних інтересів інших членів). Це вічне та незалежне від правової форми коопераційне поняття передбачає кожну співпрацю з усвідомленням, що інші мають такі ж самі цілі, та що ці цілі можна легше та більш ефективно досягти спільними зусиллями. Таким чином, зТ задають організаційні рамки для досягнення ефектів синергії для всіх залучених. Подібного роду співпраця існувала іще з часів виникнення людства, вона залишатиметься і в майбутньому невід'ємною складовою у різноманітних формах.⁶⁹

Кооперативи, що в принципі були результатом соціальних переломів протягом минулих сторіч та надалі також засновувалися переважним чином найбіднішими верствами населення, до сьогодні зазнають, особливо за часів ринкового господарства в Федеративній республіці Німеччина, помітних злетів/проривів. Тому не слід дивуватися, що кооперативні організації з задумами коопераційної самодопомоги часто зустрічаються, як особлива форма у країнах під час проведення програм допомоги у розвитку, так саме, як і в інших країнах Європи. Кооперативи створюють «середній шлях між переконаною соціальною державою та чистим капіталізмом». Визнаним є те, що об'єднання людей в кооператив з ціллю надавати необхідні послуги/товари спільно і, таким чином, забезпечувати підтримку кожного окремого члену, представляє собою альтернативу по відношенню до залежності від «публічної/державної руки». Якраз зараз стає зрозумілим, що кооперативи можуть представляти шлях виходу з дилеми

⁶⁷ Bungenstock: Genossenschaftliche Selbsthilfe – eine Antwort auf die Überforderung der öffentlichen Hand. In: Agrarrecht 11/1997

⁶⁸ Bungenstock: Genossenschaftliche Selbsthilfe – eine Antwort auf die Überforderung der öffentlichen Hand. In: Agrarrecht 11/1997

⁶⁹ Lang/Weidmüller: Kommentar Genossenschaftsgesetz. De Gruyter Verlag, 38. Auflage, 2016

фінансового перенавантаження держави та анонімності монопольного підприємства після приватизації.⁷⁰

Принцип самодопомоги знаходить своє відображення в очікуванні, що участь у зТ та співробітництво з ним або в ньому для задоволення власних (економічних) потреб, допоможе, зокрема, у вирівнянні недоліків у конкурентній боротьбі. Коопераційна самодопомога означає, зокрема:

- добровільне об'єднання членів,
- залучення необхідних фінансових засобів через членів,
- готовність вступитися один за одного.

Кооператив базується на добровільному об'єднанні членів. Члени є власниками частин в підприємстві та, одночасно, його економічними партнерами (принцип ідентичності). Через об'єднання з іншими, хто знаходиться в такому ж самому економічному становищі, – має бути досягнуто те, що для окремих – хто покладається сам на себе – не можливо досягти. Економічне існування та самостійність кожного окремого має бути гарантовано, а його власна ініціатива повинна підтримуватися. Кооператив також базується на принципі коопераційної самодопомоги. Це передбачає готовність членів вступитися один за одного (принцип: «один за всіх та всі за одного»). Члени кооперативу зобов'язані вносити необхідні фінансові засоби, які потрібні кооперативу для здійснення його діяльності. Так, члени при вході до складу кооперативу повинні внести у формі грошей або у формі інших майнових внесків свою частину.⁷¹

Коопераційний принцип самоуправління впливає з принципу самодопомоги. Він знаходить своє позитивне оформлення у положеннях § 43 абзацу 1 GenG: члени реалізують свої права відносно організації зТ на загальних зборах. Самоуправління в зТ виключає те, що зТ буде слідувати вказівкам третіх осіб. Це відноситься, наприклад, також до відносин з об'єднаннями, які мають функції щодо контролю, які можуть консультувати та опікатися кооперативом, а також можуть значним чином оскаржувати справи в області своїх перевірок з відповідним інформуванням та нагадуванням органам управління кооперативу.

Коопераційний принцип самовідповідальності впливає з принципу самоуправління. В центрі самовідповідальності зосереджені обов'язки членів відповідати по зобов'язанням зТ шляхом надання додаткових фінансових внесків. Цей обов'язок стає особливо актуальним під час процедури визнання неплатоспроможності зТ або при виході зі складу членів окремих членів у випадку надмірної заборгованості зТ (§ 73 абзац 2). Регулювання, зазначене у § 87a є також проявом самовідповідальності членів: за певних передумов члени повинні забезпечувати доплату, завдяки якій має попереджатися визнання неплатоспроможності кооперативу. Ці додаткові виплати членів не нараховуються у випадку неплатоспроможності на обов'язкові доплати.

Коопераційний принцип ідентичності члена та клієнта є безпосереднім наслідком завдання щодо сприяння отриманню прибутку або економічній діяльності. Через це визначається службовий характер зТ. «Кооперативне господарювання» не є самою ціллю, а направлене на господарчу діяльність членів. Ідентичність передбачає, що члени принципово спроможні та готові взяти на себе створення/користуватися послугами зТ. Не є необхідним, щоб ці клієнтські відносини дійсно існували в будь-який час.

⁷⁰ Bungenstock: Genossenschaftliche Selbsthilfe – eine Antwort auf die Überforderung der öffentlichen Hand. In: Agrarrecht 11/1997

⁷¹ Bauer: Genossenschafts-Handbuch, Erich-Schmidt-Verlag, Loseblattwerk, 2016, § 1 Rz 96

З принципу самопомоги слідує, що об'єднання осіб саме собою управляє. Ці права участі/впливу ідуть набагато далі звичайних клієнтських відносин. Члени користуються своїми правами відносно організації кооперативу на загальних зборах/зборах представників. Вони приймають там визначальні рішення для кооперативного підприємства. Самоуправління також гарантується тим, що члени правління та наглядової ради повинні бути членами кооперативу (§ 9 абзац 2 Стр. 1 GenG; у випадку виключання, порівняйте § 9 абзац 2 S. 2 GenG). Завдяки цьому має гарантуватися, що завдання по підтримці кожного разу буде стояти в центрі уваги операційної політики кооперативу. Окрім загальних зборів та наглядової ради, яка складається із членів кооперативу, контроль над результатами діяльності підприємства покладається на самих членів кооперативу (самоконтроль).⁷²

Ґрунтуючись на основній цілі у сприянні, зТ орієнтоване на своїх членів та переважно персоналізоване. Так, наприклад, право голосу на загальних зборах орієнтується не на розмір участі у капіталі, а принципово на особисте членство. Шляхом прийняття рішень на загальних зборах члени кооперативу вирішують основні питання для діяльності зТ. У зТ нема постійного капіталу, участь у капіталі є засобом для досягнення цілі у економічній підтримці окремих членів. Вирішальним є відношення члену кооперативу, як клієнта до зТ, а не участь у ньому з внесенням капіталу.

Структура зТ відповідає демократичним принципам. Вона діє для кожної форми пошуку рішень у зТ, а також для «розподілу влади» між правлінням, наглядовою радою та загальними зборами.

У сільській місцевості можуть спостерігатися результати/вплив структурної кризи та ослабленої в результаті цього інфраструктури, зокрема, через застарілі будівлі, скорочення руху автобусів або громадського транспорту, між іншим, для перевезення школярів, закриття дитячих садків, шкіл та відділень пошти, зменшення числа лікарських кабінетів⁷³. Ці феномени роблять сільську місцевість все менш цікавою та закінчуються у низхідній спіралі, яка додатково закручується відсутністю заснування підприємств та, в результаті, нестачею робочих місць, а також поганими можливостями для заробітку. Той, хто шукає причини структурної кризи у сільській місцевості, швидко натрапляє на демографічні зміни. Наступний фактор, який підштовхує такий розвиток, - це тенденція до урбанізації та пов'язаний із нею виїзд населення з сільських регіонів.

Ці «знекровлені» сільські регіони, а також такі теми, як життєзабезпечення, забезпечення енергією та мобільність, завдання комунального господарства, консультування та навчання, здоров'я, забезпечення людей похилого віку, догляд, спорт, культура та вільний час, туризм та регіональний збут звертаються до фокусу коопераційних дій.⁷⁴

У комунальній області ідея кооперації також відкриває нові перспективи. Як раз звертаючи увагу на фінансові потреби багатьох громад, відповідні рішення пропонуються з коопераційним підходом, зокрема для того, щоб підтримати комунальні установи в області культури, спорту або навчання, не дивлячись на потребу в економії. В той же час, взяття на себе кооперативами водопостачання та утилізації стічних вод може, в окремих випадках, бути гарною альтернативою. При цьому коопераційна самопомога має перевагу у тому, що вплив залу-

⁷² Bauer: Genossenschafts-Handbuch, Erich-Schmidt-Verlag, Loseblattwerk, 2016, § 1 Rz 97

⁷³ Adams et al.: Neue Geschäftsfelder für Genossenschaften. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 2 (Sep 2016)

⁷⁴ Doluschitz: Nachhaltigkeit und Genossenschaften. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 3 (Sep 2016)

чених громадян на вид, об'єм та вартість відповідних послуг є більшими, ніж при некооперативній формі приватизації. Окрім того, члени можуть також робити туди свій власний внесок. Добровільна допомога на безоплатній основі не тільки дозволяє скоротити витрати, а й підсилює ідентифікацію громадянина з басейном, музичною школою або водозабезпеченням. Подібні причини також відіграють важливу роль у створенні кооперативних сільських магазинів. Як було змальовано, вже засновано багато різноманітних сільських магазинів. Однак, проблематика менш активного та старіючого населення, а також виїзд з сільської місцевості доволі рідко може долатися коопераційною концепцією створення спільного сільського магазину.⁷⁵

Якщо ж до того іще велика частина молодих громадян залишає регіон, це залишає відчутні наслідки. Не тільки комунальне управління отримує все менше фінансових засобів у своє розпорядження, а й безперервно скорочується купівельна здатність. Це, знову таки, часто означає, що підприємства, які у своїй діяльності орієнтовані чисто на отримання прибутку, часто не можуть отримати його в достатньому обсязі. У цьому випадку кооперативи пропонують громадянам можливість самостійно або спільно з місцевими органами управління створити, наприклад, сільський магазин або забезпечити діяльність підприємства з басейном.

Наразі у сільській місцевості спостерігається спадаюча тенденція за потенційними споживачами, а також найманими робітниками, і зростаюче старіння населення. Часто з цим пов'язана нестача важливих установ самозабезпечення. Наслідком цього може бути те, що якість життя чутливих верств населення страждатиме. На основі їхнього правового профілю та орієнтації на традиційні цінності, кооперативи мають високий потенціал щодо ідентифікації, який може бути використаний для зв'язування розрізнених інтересів – якими ми їх наразі можемо бачити в сільській місцевості – та для посилення єдності. Кооперативам вдається доволі легко управляти ризиками, які можуть виникати при опануванні нових господарчих областей, а законодавча перевірка, відповідно до § 53 GenG, може допомагати в якості стабілізуючого інструмента та використовуватися для раннього повідомлення про небезпеку. У сільській місцевості вже сьогодні можна розпізнати численні сфери для діяльності коопераційних ініціатив в майбутньому.

У результаті того факту, що часто та в багатьох місцях велика частка ініціативи в нових кооперативах вноситься на безоплатних засадах, виникають наступні обмеження. Ці обмеження виникають через відсутню фахову кваліфікацію, недостатню особисту компетенцію, а також відсутність часу. Наступним фактором, який веде до обмеження ресурсів під час волонтерської діяльності, є численні альтернативні пропозиції, як, наприклад, об'єднання, які також виграють завдяки волонтерській діяльності та приваблюють її. Можна спостерігати, що в нещодавно зайнятих областях кооперативної діяльності можна знайти дуже багато безоплатної діяльності та високу зацікавленість членів, які частково штовхаються вперед бажанням самостійно організувати власні справи, інтереси. Початкове бажання працювати та натхнення при створенні чогось нового з певним часом гаснуть у більшості кооперативів, а на їхнє місце приходять рутини. Це часто призводить до того, що раніше активні члени відступають з інтересів та області відповідальності кооперативів. В багатьох місцях жодним чином не вистачає готовності місцевого населення залучатися до діяльності кооперативів власними силами, для того щоб досягати певних власних інтересів, напроти, не вистачає готовності або вміння

---

⁷⁵ Stappel: Neugründungen von Genossenschaften in Deutschland nach der Reform des Genossenschaftsgesetzes. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 2 (Jun 2013)

підкуватися про «суху» бюрократію, таку як ведення рахунків, управління членами, формальні питання, ведення каси та складання річного звіту. В контексті цієї проблематики виникають нові виклики та деякі кооперативи потребують особливої підтримки спеціально в цій роботі.⁷⁶

Леманн (Lehmann)⁷⁷ прийшов до такого висновку, що кооператив знаходиться на певній шкалі точно посередині між вільною грою ринкових сил та суцільною ієрархічною організацією, як то, наприклад, акціонерні товариства. Характерним для нього є те, що він дозволяє певну координацію активним учасникам ринку без того, щоб відбирати в них свободу у економічній діяльності. Таким чином кооператив підходить в першу чергу тоді, коли особи себе обоюдним чином підтримують, але в той же час хочуть бути незалежними з економічної точки зору. Для багатьох він тільки відкриває вхід до економічної незалежності, іншим дозволяє сконцентруватися на їхніх основних справах. Незалежно від того, де саме ця потреба виникає, кооператив є тією правовою формою, яка для цього якнайкраще підходить.

Особливість кооперативної правової форми вимагає застосовувати аналогію з правовими нормами капітальних товариств, перш за все з акціонерними товариствами, тільки зі значною обережністю. Неясні запитання, які виникають з регулювань GenG, слід прояснювати, перш за все, з точки зору правової природи зТ, її законодавчого завдання по сприянню та визначення кооперативних принципів; тільки у вигляді виключення та, доповнюючи вже наявне, може розглядатися відповідне використання приписів, пов'язаних з регулюванням акціонерних підприємств.⁷⁸

Соціальні кооперативи пропонують для сільської місцевості – не тільки для України – численні можливості: в якості кооперації для самопомоги та одночасно на службі у загального добробуту вони пропонують рішення проблем для різноманітних областей життя, як, наприклад, посилення локального працевлаштування для створення структур з багатьох поколінь у житлових проектах, в службі здоров'я та догляду, для людей з обмеженнями або для мігрантів. Тут кооперативна модель переконливо застосовується для виконання соціальних завдань, також із залученням не членів кооперативу до кола бенефіціарів. Подальше відновлення первинних соціальних задумів відбувається в кооперативному секторі в результаті взяття на себе підприємницької відповідальності за навколишнє громадянське суспільство (Cooperative Citizenship).⁷⁹

---

⁷⁶ Adams et al.: Neue Geschäftsfelder für Genossenschaften. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 2 (Sep 2016)

⁷⁷ Lehmann: Für eine emanzipierte Sicht auf die Genossenschaft. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 63, Heft 3 (Sep 2013)

⁷⁸ Lang/Weidmüller: Kommentar Genossenschaftsgesetz. De Gruyter Verlag, 38. Auflage, 2016

⁷⁹ Ringle: Bedeutungswandel des sozialen Gedankens im modernen Genossenschaftswesen. In: Zeitschrift für das gesamte Genossenschaftswesen. Band 66, Heft 1 (Mrz 2016)